

DIŞ
POLİTİKA
ENSTİTÜSÜ
A N K A R A

MART 2024

SEMİNER RAPORU

“ANTALYA SEMİNERLERİ I” PROGRAMI
DERS NOTLARINDAN DERLENMİŞTİR.

DIŞ
POLİTİKA
ENSTİTÜSÜ
A N K A R A

EDİTÖR
CEM TUNA AKSU

RAPORTÖRLER
DEVLET ALIŞAN ALTINOK
EDANUR YILDIZ
JANSET BAŞOK
KEMAL YAĞIZ KARADOĞAN
MADİNA SULTAN
MERT AKTAŞ
NİDA YILDIRIM
SILA USLU

TASARIM
EDANUR YILDIZ

İçindekiler

İstihbarat Analiz Teknikleri

5

Prof. Dr. Serhat Erkmen

Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri ve Jeostrateji

7

Prof. Dr. Murat Erdoğan

Kuzey Suriye'de Dengeler ve Aktörler

10

Pof. Dr. Serhat Erkmen

Türkiye ve AB'de Göç ve Güvenlik İlişkileri

12

Prof. Dr. Murat Erdoğan

Türk Dış Politikasını Etkileyen Temel Sorunlar

15

Prof. Dr. Tarık Oğuzlu

Dünya Siyasetinde Afrika

17

Doç. Dr. Yunus Turhan

Türk Dış Politikası I

22

Doç. Dr. Selver B. Şahin

Türkiye – Afrika İlişkileri

24

Doç. Dr. Yunus Turhan

Soğuk Savaş Sonrasında Bugüne Transatlantik İlişkiler I

29

Prof. Dr. Didem Buhari

İçindekiler

Türk İstihbaratında Sınamalar ve Fırsatlar	31
<i>Doç. Dr. Ali Burak Darıcılı</i>	
<hr/>	
Türk Dış Politikası II	33
<i>Doç. Dr. Selver Şahin</i>	
<hr/>	
Türkiye – Rusya İlişkileri	35
<i>Prof. Dr. Yelda Ongun</i>	
<hr/>	
Soğuk Savaş Sonrasında Bugüne Transatlantik İlişkiler II	38
<i>Prof. Dr. Didem Buhari</i>	
<hr/>	
Terörizm	40
<i>Prof. Dr. Serdar Erdurmaz</i>	

İstihbarat Analiz Teknikleri

Prof. Dr. Serhat Erkmen

Serhat Erkmen, TERAM (Terörizm ve Radikalleşme ile Mücadele Araştırma Merkezi Derneği) Baş Danışmanı'dır. Doktorasını Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlamıştır. Çeşitli düşünce kuruluşlarında çalışmıştır. Terörizm ve Orta Doğu konularında yayımlanmış çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

Siyasal yapı analizi nedir? Nasıl analiz yapılır? Terörizm ve istihbarat konularına bir sosyal bilimcinin yaklaşımıdır. Bir konuda analiz yapılırken varsayımlar ortaya konur. Bu varsayımlar genellikle o konu üzerindeki literatür okumalarına dayanır. Akademik olarak üretilen bilgilerin kabul edilip üzerine çalışma yapıldığı durumlarda bu kabullere örtük varsayım ya da örtük kabul denir.

Bu örtük kabullerin kontrolüne temel varsayımların kontrolü denir. Bu varsayımları analiz etmeden anlamaya çalışmak riskli ve tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Bahsedilen temel varsayımların kontrolüne örnek olarak; 11 Eylül sonrası gerçekleşen ve bir örüntü bulunmayan seri cinayetlerin minivan benzeri bir araç içerisinde, beyaz ve muhtemelen askeri eğitim geçmişi bulunan bir birey tarafından yapıldığını varsaymalarına karşın, aslında cadillac içerisinde, siyahi ve askeri bir eğitim geçmişi olmayan bir birey tarafından yapılmış olma durumu gösterilebilir.

Varsayımların kontrolünde ve olayların analizinde pek çok farklı analiz tekniği vardır. Bu analiz tekniklerinin dört tanesi; tanımlayıcı, gösterge tablosu, düşük olasılık yüksek etki ve şeytanın avukatlığı teknikleridir.

Tanımlayıcı teknik, ilk tarama yapıldıktan sonra ana akım hangi ön bilgilere dayandığı kontrol edilerek yapılır. Bu kontrol ile, bilgilerin ne zamana kadar doğru veya ne kadar doğru oldukları sorgulanır.

Bu bilgilerin üretildiği olayların gerçekleştikleri anlar ile değerlendirildikleri anlar arasında farklılıklar olabilir. Aradaki bu zaman farkı, yeni bilgiler üretecek veriler doğurabilir. Çünkü yanlış bilgiler üzerine inşa edilmiş değerlendirmeler hala kullanımda olabilir, keza bilgiler doğruluklarını veya geçerliliklerini yitirmiş olabilir. Tüm bu araştırmalar ve değerlendirmelerin sonucunda bilgilerin doğruluğu kontrol edilir.

Gösterge tablosu analizi tekniği uzun süreli analizlerde kullanılır. Farklı temalar ve coğrafya alanları için kullanılabilir, yatay ve dikey sütunlardan oluşur. Dikey olan kısımlara incelemek kategoriler sıralanır. Bu kategoriler ekonomik, siyasi, toplumsal veya benzeri konularla ilgili olabilir. Yatay kısımlara ise belirlenen zaman periyodları atanır. Periyodlar belirlenirken güvenlik riski yüksek alanlarda haftalık olabilmekle birlikte genellikle 1-3 yıllık periyodlarla başlayıp 15-30 yıllık zaman periyodlarına kadar çıkabilir. Oluşturulan bu tablo ile kategorilerle ilgili iyileşme veya kötüleşme durumları tespit edilir. Bu tespitler, renk tayfları veya sayısal veriler ile belirtilebilir.

Düşük olasılık yüksek etki analiz tekniği ise olasılığı çok düşük olmasına rağmen, olayların mevcut gidişatını kökten değiştirme potansiyeli olan durumları tespit etmek için kullanılan bir tekniktir. Söz konusu olayların gerçekleştiği anda yarattığı etki ve değişimin analizi için kullanılmaktadır. Bu analiz dört farklı ihtimalden çalışılır:

-olduğu bilinen ama gerçekleşme olasılığı düşük olanlar,

- olduğu bilinmeyen ama gerçekleşme olasılığı olanlar,
- o güne kadar karşılaşılmadığı için akla hayale gelmeyen durumlar ve olaylar
- halihazırda olan bir takım olumsuz unsurların hepsinin aynı anda meydana gelmesiyle ortaya çıkan büyük problemler yumağı (bu ihtimal kusursuz fırtına olarak da bilinmektedir).

Dördüncü teknik olan Şeytanın Avukatlığı ise ısrarla savunulan genel bir kanaatin tersini savunmak ve buna karşıt argüman üretmektir. Karşı taraf, doğrularının yanlış çıkması durumunda eylemlerini gözden geçirmeye zorlanır. Bu teknikte iki amaç vardır; ölçülebilir veriler elde etmek ve argümanlar üretmektir.

Son olarak tüm bu analiz teknikleri çerçevesinde unutulmamalıdır ki araştırmalarda toplayıcı ve analizci aynı kişi değildir. Bu bağlamda da veri toplama kısmı objektifken değerlendirme kısmı ise sübjektiftir.

Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri ve Jeostrateji

Prof. Dr. Murat Erdoğan

M. Murat Erdoğan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Mülkiye Göç Araştırmaları Merkezi Direktörü (23.03.2022), Uluslararası Metropolis Yönetim Kurulu Üyesi, UNESCO-Türkiye İletişim Komitesi üyesi ve İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi'ne bağlı IGAM-ACADEMY Başkanı'dır.

Türk-AB ilişkileri, jeopolitik zemin üzerinde şekillenmiştir. Avrupa coğrafyasında tam olarak tanımlanamayan bir bölge olan Türkiye, değerler ve kriterler üzerinden Avrupa'ya dahil olma amacı taşımaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayan ideolojik tutum, Türkiye'nin muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkma hedefini yansıtmaktadır. Avrupa'ya entegre olma yolunda, kazanılmış Avrupalılık anlayışıyla ordu, kıyafet, sanat ve diğer alanlarda bilgi ve birikim edinilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde, sağlık teşkilatı, güvenlik, üniversite ve diğer sistemler AB'ye entegre edilmiştir.

1856 Paris Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletleri tarafından ilk kez tanındığı bir belge olarak önem taşımaktadır. Avrupa Devletler Topluluğu ise ortak düşman Rusya'ya karşı birleşmeyi hedeflemektedir. Birinci Dünya Savaşı, imparatorlukların sonunu getirmiş, İkinci Dünya Savaşı ise Hitler Almanyası'nın ortaya koyduğu acı gerçeklerle demokrasinin önemini vurgulamıştır. 1948'de kurulan Avrupa Konseyi, Avrupalı olmanın temel felsefesini benimsemiştir. Jean Monnet ve Churchill gibi isimler kuruluş sürecinde etkili olmuştur. 1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, daha sonra Atom Enerjisi Topluluğu ve 1965 Füzyon Anlaşması gibi adımlarla Avrupa entegrasyonu sağlanmıştır.

Türkiye'nin AB üyeliği konusu ise uzun bir süre tartışmalı bir konu olmuş ve Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri oldukça karmaşık şekilde tarih boyunca çeşitli aşamalardan geçmiştir. İlişkilerin kökeni, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üyelik başvurusunda bulunduğu 1959 yılına dayanmaktadır. Ancak, Türkiye'nin tam anlamıyla Avrupalı kabul edilip edilmemesi konusunda tartışmalar ortaya çıkmıştır. Özellikle insan hakları, demokrasi, yargı bağımsızlığı, ifade özgürlüğü gibi konularda Türkiye'nin ilerleme kaydetmesi beklenmiştir.

Türkiye'nin Avrupalı olabilmesi için belirli kriterler bulunmaktadır. Bunlar arasında ekonomik liberalizm, kültürel ortaklık ve din faktörü yer almaktadır. Türkiye, ekonomik açıdan tam anlamıyla liberal bir çizgide bulunmamıştır. 1950'lerde Adnan Menderes döneminde serbest piyasa politikaları benimsenmiş olsa da tam anlamıyla liberal bir ekonomiden bahsetmek mümkün değildir. Kültürel olarak da Türkiye, Avrupa'dan farklı yönleriyle dikkat çekmiş ve halkının büyük çoğunluğu Müslüman olarak yaşamıştır. Ancak, Türkiye ve Yunanistan gibi ülkeler Avrupa için stratejik öneme sahiptir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Doğu Avrupa'daki Sovyet tehdidi giderek artmaktaydı. Yunanistan'daki komünist partinin yükselişi, Batı ittifakının çıkarlarına ters düşen bir durumdu.

Türkiye ise 1949 yılında Sovyet tehdidine karşı kurulan NATO'nun ilk stratejik konsepti olan Çevreleme Politikası için önemli bir konumda bulunmaktaydı. Bu sebeplerle Türkiye ve Yunanistan, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) 1952 yılında aynı anda NATO üyesi olarak kabul edildi. Batı ittifakı, Türkiye ve Yunanistan gibi ülkeleri desteklemek amacıyla çeşitli yardımlar sağlamıştır. Örneğin, Marshall Planı kapsamında yapılan yardımlar bu desteklerin bir örneğidir.

Türkiye, 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Antlaşması'nı imzalayarak Türkiye-Avrupa ilişkilerinin hukuki temellerini atmıştır. Bu anlaşma, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği için önemli bir adımdır. Antlaşmanın 2. maddesi, Türkiye ekonomisinin hızlı kalkınmasını ve Türk halkının yaşam koşullarının yükseltilmesini sağlama gereğini vurgulayarak taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesini öngörmektedir. Bu maddeyle birlikte Türkiye'nin tam üyelik yolunun açıldığı ve gerekli şartların incelendiği ifade edilmiştir. Ancak, Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Türkiye ve Yunanistan arasında günümüze kadar uzanan bir sorun ortaya çıkmıştır: Kıbrıs Sorunu.

Kıbrıs, Türkiye için başlangıçta önemli bir yer olmasa da adada çıkan çatışmalar sonucunda Türkiye'nin müdahale ettiği bir mesele haline gelmiştir. Kıbrıs Sorunu, Türkiye ve Yunanistan arasında gerginliklere sebep olmuş ve hatta Yunanistan'ın bir dönem NATO'nun askeri kanadından çekilmesine yol açmıştır. Yunanistan Türkiye'nin AB üyeliği konusunda olumsuz bir tutum sergilemiştir ve bu durum Türkiye'nin AB üyeliği sürecini zorlaştırmıştır. Bu dönemde Türkiye 1995 yılında, Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma, Türkiye'nin AB'ye entegrasyon sürecinde önemli bir adım olarak kabul edilmiştir. Gümrük Birliği, Türkiye'nin AB üyeliği için ekonomik yakınlaşmayı hedeflemekte ve ticarette engellerin kaldırılmasını sağlamaktadır.

Türkiye ve Yunanistan arasında 1999 yılında yaşanan Marmara depremi sonrasında ise ilişkilerde bir yumuşama dönemi yaşanmıştır. Bu döneme "Deprem Diplomasisi" denilmektedir. Deprem sonrasında iki ülke arasında yardımlaşma ve iş birliği artmış, bu da ilişkilerin olumlu yönde ilerlemesine katkı sağlamıştır.

1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmiştir. Bu statü, Türkiye'nin tam üyelik için müzakerelere başlama hakkını vermiştir. Ancak, müzakereler uzun bir süre boyunca ilerlememiş ve çeşitli nedenlerle sık sık duraksamıştır. Türkiye'nin demokrasi, yargı bağımsızlığı, ifade özgürlüğü ve azınlık hakları gibi alanlarda ilerleme kaydetmesi Avrupa Birliği tarafından önemli bir kriter olarak değerlendirilmiştir. Son yıllarda Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler oldukça gerilimli bir dönemden geçmektedir. Özellikle Türkiye'deki demokratik değerlere yönelik endişeler, basın özgürlüğü ihlalleri ve insan hakları konuları Avrupa Birliği'nin eleştiri konusu olmuştur. Bunun yanı sıra, 2016 yılında Türkiye'de gerçekleşen darbe girişimi sonrasında yaşanan olaylar ve terörle mücadele kapsamında alınan tedbirler de AB ile ilişkileri olumsuz etkilemiştir.

Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki gümrük birliği ve ekonomik ilişkiler ise devam etmektedir. Türkiye, AB'nin en büyük ticaret ortaklarından biri olup, Avrupa Birliği'ne ihracatının büyük bir kısmını gerçekleştirmektedir. Ayrıca, mülteci krizi gibi konularda da iş birliği yapılmaktadır. Son yıllarda Türk-AB ilişkileri birçok krizle sarsılmıştır. Özellikle Türkiye'deki demokratik gerileme ve insan hakları ihlalleri AB tarafından eleştirilmekte ve müzakerelerde ilerleme kaydetmek için reform yapılması talep edilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin Suriye'deki askeri operasyonları, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına ilişkin anlaşmazlıklar, göç sorunu gibi konular da ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur.

Türkiye'nin AB üyeliği konusu hâlâ belirsizliklerle doludur ve müzakerelerin şu anda askıya alındığı bilinmektedir. Ancak Türkiye, AB ile olan ilişkilerini sürdürmekte ve AB ile ortaklık ilişkilerinin güçlendirilmesini hedeflemektedir. Ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda iş birliği devam etmekte ve Türkiye, AB'nin önemli bir ticaret ortağı ve NATO üyesi olarak Avrupa güvenliğine katkı sağlamaktadır. ATAUM (Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi) gibi kuruluşlar, Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Sonuç olarak, Türk-AB ilişkileri jeopolitik, ideolojik ve tarihsel faktörlerle şekillenmiştir. Türkiye'nin Avrupa'ya entegrasyonu ve AB üyeliği konusu tartışmalı olmakla birlikte, ilişkilerde birçok zorluk yaşansa da iş birliği ve ortaklık hedefleri de bulunmaktadır. Gelecekte Türk-AB ilişkilerinin nasıl gelişeceği belirsizdir, ancak diyalog, reform ve karşılıklı anlayış önemli olacaktır.

Kuzey Suriye'de Dengeler ve Aktörler

Prof. Dr. Serhat Erkmen

Serhat Erkmen, TERAM (Terörizm ve Radikalleşme ile Mücadele Araştırma Merkezi Derneği) Baş Danışmanı'dır. Doktorasını Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlamıştır. Çeşitli düşünce kuruluşlarında çalışmıştır. Terörizm ve Orta Doğu konularında yayımlanmış çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

Suriye'deki durum oldukça karmaşık ve çok yönlüdür. Tarihsel, etnik, mezhepsel ve ekonomik çıkar farklılıkları bilinmeden çalışılması mümkün olmayan bir bölgedir. Öncelikle, Rakka'daki - ABD'nin baskısıyla kontrol altına alınan- bedevi aşiretlerinin PYD kontrolünde olduğu ve İslam Devleti (İŞİD) ile iş birliği yaptığı bilinmektedir. Bu durum, PYD'nin etkisi altında olan grupların varlığını ve bölgedeki dengeleri göstermektedir.

Barış Pınarı Harekâtı kapsamında, Suriye Milli Ordusu ve Geçici Hükümet'in ülkenin istikrarı için çaba harcadığı görülmektedir. Ancak, bu süreçte ilk önce idari yapılanmanın düzenlenmesi gerekmektedir. İdari yapılanmanın nasıl olması gerektiğine dair kararlar alınırken, ilçelerin sayısı, ekonomik durumu ve stratejik önemi ön plana çıkmaktadır.

Özellikle Deir ez-Zor'da, rejim ve PYD'nin kontrolü arasında bir bölünme yaşanmaktadır. Fırat Nehri'nin varlığı, bölgenin stratejik önemini artırmakta ve çatışmaların etnik veya dini sınırlarla kolayca ayrılamayacağını göstermektedir.

Petrol, bölgede önemli bir kaynak olmasına rağmen miktarı sınırlıdır ve kalitesi düşüktür. Suriye Milli Ordusu'nun yanı sıra Türk askeri de bölgede varlık göstermekte, iç ve dış koruma sağlamaktadır.

İdlib'de, gerilimi azaltma bölgesi ve çeşitli askeri gruplar bulunmaktadır. Suriye Arap Ordusu, Suriye'deki milis teşkilatları ve İran'ın getirdiği Şii milisler de aktif rol oynamaktadır. Rusya'nın da bölgede önemli bir aktör olduğunu unutmamak gerekir. Rusya'ya bağlı askeri yapılar; ordusu ve Wagner gibi özel askeri şirketlerden oluşmaktadır. Ayrıca, eski isyancıların oluşturduğu Rusya'ya bağlı milis teşkilatları da bulunur.

ABD'nin desteklediği Suriye'nin Özgür Ordusu da dikkate değer bir güçtür.

Bunların yanı sıra, M4 ve M5 karayolları gibi stratejik yolların kontrolü büyük önem taşır. Özellikle M4, Suriye ekonomisinin büyük bir kısmını taşır ve Halep'teki üretimi uluslararası limana bağlar.

Tüm bu faktörler, Suriye'nin karmaşık coğrafi ve siyasi yapısının bir yansımasıdır ve bölgedeki herhangi bir olayın domino etkisi yaratabileceğini göstermektedir. Ortadoğu'daki herhangi bir şiddet olayı, bölgesel dengeleri etkileyebilir ve yeni krizlere yol açabilir. Suriye'deki durumu anlamak için çeşitli faktörler göz önünde bulundurulmalıdır:

Raqqa'daki bedevi aşiretlerin PYD kontrolünde olduğu ve İslam Devleti (İŞİD) ile iş birliği yaptığı bilinmektedir. Bu durum, bölgedeki PYD'nin etkisini ve ABD'nin politikasının rolünü vurgular.

Suriye'nin coğrafyası ve karmaşık siyasi yapısı, bölgedeki olayların domino etkisi yaratma potansiyelini artırır. Ortadoğu, bölgesel bir alt sistem olarak kabul edilebilir ve herhangi bir şiddet olayı, bölgedeki dengeleri etkileyebilir ve yeni krizlere yol açabilir.

Sonuç olarak, Suriye'deki karmaşık durumun birçok faktörden etkilendiği görülmektedir. Etnik, mezhepsel, ekonomik ve siyasi çıkar farklılıkları, bölgedeki olayların karmaşıklığını artırmaktadır. PYD'nin kontrolü altında olan bedevi aşiretlerin IŞİD ile iş birliği yapması, PYD'nin etkisini ve ABD'nin politikasının rolünü vurgulamaktadır. Aynı zamanda, Suriye'nin coğrafyası ve karmaşık siyasi yapısı, olayların domino etkisi yaratma potansiyelini artırmaktadır. Özetlemek gerekirse, Suriye'deki durumun anlaşılması için çeşitli faktörlerin dikkate alınması gerekmektedir ve bölgedeki dış müdahalelerin önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Türkiye ve AB'de Göç ve Güvenlik İlişkileri

Prof. Dr. Murat Erdoğan

M. Murat ERDOĞAN Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Mülkiye Göç Araştırmaları Merkezi Direktörü (23.03.2022), Uluslararası Metropolis Yönetim Kurulu Üyesi, UNESCO-Türkiye İletişim Komitesi üyesi ve İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi'ne bağlı IGAM-ACADEMY Başkanı'dır.

Göç kavramı barındırdığı olası demografik, ekonomik, politik ve sosyal sonuçlarıyla Uluslararası İlişkiler'de bir güvenlik faktörü olarak görülmektedir. Türkiye de coğrafi konumu sebebiyle bir geçiş noktası olarak kendi sınırları içerisine ve Avrupa'ya yönelik göç akımlarından oldukça etkilenmiştir. Suriye'deki iç savaş ve Ortadoğu'daki siyasi istikrarsızlık bu göç akımlarını arttırmış, Türkiye ve Avrupa Birliğinin gündemine göç ve güvenlik sorunlarını getirmiştir.

Göç, insanların çeşitli sebeplerle başka ülkeye taşınması veya bir süreliğine yer değiştirmesidir. Göçmenler çeşitli nedenlerle kendi ülkelerini terk ederler. Bunların başında ekonomik şartlar, sosyal imkansızlıklar, ailevi problemler, eğitim gibi faktörler yer alır. Göçmenlik karşılıklı izinle yapılan bir kalkınma aracıdır ve doğru yönetildiğine göç alan ülkeye birçok faydası bulunmaktadır. Avrupa Birliği, emeklilik ve doğum oranlarındaki açığı kapatmak için yıllık beş milyon göçmen alımı yapmakta fakat aynı oranı mülteci sayılarında görememekteyiz. Bu noktada ayırt edici fark mültecilerin getirdikleri katma değer in sığınma talebiyle geldikleri için göçmenlere oranla çok düşük olmasıdır. Birleşmiş Milletler'in tanımı ile mülteci, "ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönmeyen veya dönmek istemeyen kişi"dir.

Türkiye 2014 yılı itibariyle içerisinde en çok mülteci barındıran ülke olmuştur. AB'nin adayı ve komşusu olan Türkiye sahip olduğu sınırlar ve göç politikalarıyla Avrupa Birliğini de yakından etkilemektedir.

Yakın tarihte uluslararası arenada güvenlik sorunlarını gündeme getiren en büyük göç dalgası Suriye'den dünyaya yayılmıştır. Suriyelilerin yaşadığı insani dram 2011'de rejim karşıtı gösterilerle başlamış ve sayısal büyüklük- süre oranı bakımından eşine rastlanması zor bir krize dönüşmüştür. Asıl mağdurların canlarının korunma talebiyle başvuran mülteciler olduğunun altını çizmek önemlidir ancak, mültecilerin zaman zaman sığındıkları ülkelerde bir sosyal şok yarattıkları ve çeşitli ekonomik ve siyasi sorunların da etmenleri oldukları yadsınamaz bir gerçektir. Göçün her türünün yaşandığı Türkiye de sadece Suriyelilerin değil Afganistan ve Irak üzerinden gelen mültecilerin de ilk tercihi olmuştur. Bu artan taleplerin arkasında 'Açık Kapı Politikası' yatmaktadır. Uluslararası arenada prestij kazandırması beklenen ve İslami olarak da Ensar-Muhacir benzetmesiyle güçlendirilen bu politika ile Türkiye din, dil, ırk ayrımı yapmadan sınırdan giren hiçbir Suriyeliyi geri göndermemiş ve 'Geçici Koruma' statüsünü yasallaştırarak Suriyelilere vermiştir. Bu yasa sonrasında AB ile uyumlu hale getirilmiş ve Göç İdaresi Genel Merkezi'nin de kurulmasını sağlamıştır.

Mültecilik hukukunun en temeli olan 1951 Cenevre Sözleşmesinin tarafı olan Türkiye uluslararası hukuka göre bu kararı almış ve hareket etmiştir ancak 'geçici koruma' beklenildiği gibi savaşın bitmesi ve mültecilerin ülkelerine geri dönmeleriyle sonuçlanmamıştır. Eylül 2023 itibarıyla Türkiye'deki geçici koruma altındaki Suriyelilerin sayısı 3.186.561'dir. Önlenemeyen ve öngörülemez bir büyüklükte olan bu insan akımı önce kamplara sonra da kentlere yayılmış ve çeşitli ekonomik ve sosyal kaygıları doğurmuştur. Benzeri görülmemiş liberal bir şekilde yürütülen bu süreçte mülteciler ülke içerisinde istedikleri bölgelere dağılmış, bunun aksine kontrollü bir politika izlenmemesi sebebiyle de şaşkırtmayan bir şekilde gettolaşma başlamış ve çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir.

Birleşmiş Milletlere göre bu mülteci sorunun 3 farklı çözümü vardır. Bunlardan ilki mültecileri kendi geldikleri ülkelere geri gönderen 'Geri Dönüş' yoludur. Mültecilerin güvenli ve gönüllü bir şekilde geri dönüşlerinin sağlandığı bu seçenekte yaşadıkları tehditlerin ortadan kalkması gerekir ve BM bu süreçte mültecilere güvenlik sağlamak için iş birliği yapar. İkinci çözüm 'Yerleştirme'dir. Burada BM mültecileri yerleştirebileceği bir üçüncü ülke bularak transferlerini sağlamayı teşvik eder. Bu yol, mültecilerin hali hazırda buldukları ülkede kalıcı bir çözüm bulamadığı durumlarda izlenir. Son çözüm yolu ise 'Uzun Süreli Sığınma'dır ve entegrasyonla doğrudan bağlantılıdır. Bu çözüm ilk iki ihtimalin de mümkün olmadığı senaryolarda mültecilerin gittikleri ülkede uyum politikalarıyla beraber düzenli ve güvenli bir hayat sağlamalarına yardımcı olmayı hedeflemektedir.

Türkiye açısından hala bir istikrar sağlanamamış Suriye'ye mültecileri geri göndermek artık imkansız olup 2011'den yana burada yaşayan Suriyeliler için de gönüllü bir geri dönüş mümkün görülmemektedir.

Türkiye'de yapılan anketlerde Türklerin Suriyelilerle ortak bir gelecek istemediği yönünde fakat yaşanan süreç Türkiye'nin toplumsal kabulünün yüksek olduğunu gözler önüne seriyor. Türkiye'deki Suriyeliler konusu geçici değil kalıcı bir mesele haline gelmiştir ve üçüncü seçenek Türkiye'nin tek çıkar noktası olarak görülmektedir. Sınır güvenliğinin tam olarak sağlanamadığı Türkiye'de ülke sınırları içerisine giren bir kişiyi beyanı haricinde tespit etmek realist bir çözüm olmaktan uzun zaman önce çıkmıştır. Sınırlar tek taraflı korunamaz ve diğer tarafla iş birliği gerektirir ancak muhatap tarafta güven ve istikrar ortamı bulunmadıkça diğer taraf bu düzensiz insan akımına maruz kalacak ve günün sonunda çözümü uyum politikalarında bulacaktır. Özellikle 750.000'den fazla yeni doğan Suriyeli bebeğin barındığı Türkiye toprakları için bu çözüm yolu hayati bir öneme sahiptir çünkü yeni doğan her bir bebek ailesiyle birlikte nüfusun kayda değer bir oranını oluşturacak ve eğitimden sağlığa toplumsal hayatın her kesiminde yer edinecektir.

Avrupa Birliği bu süreçte Türkiye'nin aksine kontrol edemediği bir insan akımını sınırlarına almak istememiş ve bu konuda komşusu Türkiye'den yardım almıştır. 2016 yılında Türkiye üzerinden AB'ye gitmek isteyen mültecilerin artması sonrasında AB ile Türkiye arasında bir mülteci mutabakatı imzalanmıştır. Bu mutabakat, Avrupa'ya yasa dışı yollarla geçmeye çalışan kişilerin sınırları geçmesini engellemeyi ve Türkiye'deki mültecilerin daha iyi şartlarda korunmasını hedeflemektedir.

Mutabakata göre AB'ye geçmeye çalışanlar Türkiye sınırlarına geri gönderilecek ve Türkiye de kabul edecektir. AB mültecilerin bakımları konusunda maddi destek verecek ve bunların karşılanması durumunda Türkiye'nin AB vize serbestisi hususunda müzakerelere başlama taahhüdü içermektedir.

Avrupa Birliği bu anlaşmayla kendi içerisinde yükselen göçmen karşıtı aşırı sağ sesleri dindirirken maddi destek vererek Türkiye'yi kendine tampon bölgesi yapmış ve olası güvenlik sorunlarının önüne geçmiştir.

Gönüllü bir geri dönüşün sağlanmasının mümkün olmadığı ve başka ülkelerce kabul edilmesinin Türkiye kadar olası olmadığı Suriyelilerin ülke içerisinde uyumlandırılması Türkiye siyasi ve sosyal yapısı için elzem bir hal almıştır. Vatandaşlık alan Suriyeliler önümüzdeki senelerde siyasi seçimlerin kritik bir yüzdesini oluşturacak ve şu an için bir muhalefet-hükümet tartışması olan bu kriz gerçek bir belirleyici faktör olacaktır. Düzensiz göçler ve mülteciler konusunda idealist olmak yerine yapılan araştırmalara ve sayısal verilere bakarak gerçekçi bir analizle, bulunulan noktadan geri dönüşün mümkün olmadığını kabul etmenin getirdiği sorunlar için aksiyon almadaki yeri büyük önem taşımaktadır. Ülke içerisindeki güven ve istikrarın devamı için göç konusu objektif ve siyaset üstü bir küresel bir mesele olarak ele alınmalı ve Türkiye özelinde barındırdığı jeostratejik önem açısından AB'den tamamen bağımsız düşünülmemelidir.

Türkiye açısından hala bir istikrar sağlanamamış Suriye'ye mültecileri geri göndermek artık imkansız olup 2011'den yana burada yaşayan Suriyeliler için de gönüllü bir geri dönüş mümkün görülmemektedir.

Türk Dış Politikasını Etkileyen Temel Sorunlar

Prof. Dr. Tarık Oğuzlu

Tarık Oğuzlu hali hazırda İstanbul Aydın Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanıdır. Oğuzlu, Dış Politika Enstitüsü Akademi Kurulu Başkanı olmak ile beraber düzenli olarak yazılı ve görsel basına yorum ve analizleriyle katkı yapmaktadır.

Dünya, Soğuk Savaş'ın bitimiyle tek kutuplu bir sistemle ilerlerken eski ABD Başkanı Barack Obama'nın "Yeni dünya düzeninin ilk Amerika başkanıyım," sözü çok kutuplu bir dünyaya doğru evrimleştiğimizin açıklaması niteliğindedir. Ancak sonrasında Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) dahil olması ve ayrıca her sene çift haneli büyüme rakamları açıklaması katı iki kutuplu dünyaya geçtiğimiz göstergesidir.

Yeni dünyada Türkiye, Batı bloğunun içinde kalarak Batı ile olan iş birliğini artıracaktır. Türkiye, Batı için jeostratejik önemi olan bir ülke olarak asla küstürülmek istenmeyecektir. Bu sebeple F-16 alımını onaylaması ve beraberinde modernizasyon kitlerini de vermesi ABD'nin, Türkiye'yi önemseydiğini göstermektedir. ABD'nin jeopolitik amacı, Avrupa'da, Avrasya'da, Orta Doğu'da, Hint-Pasifik'te bölgesel hegemonların oluşmamasıdır. Bu sebeple Türkiye ile bölgesel dengeleri korumak adına iş birliği yapmaktadır. Asya-Pasifik bölgesinde Çin'e karşı Dörtlülük Güvenlik Diyalogu'nun kurulması ve birliğin devamlı kılınması güzel bir örnektir.

Türkiye ise tarihte zaman zaman ABD ve Batı karşıtı duruşlar sergilemiştir. Jüpiter Füzeleri, Haşhaş Krizi ve Kıbrıs Meselesi ile alakalı ABD ve Batı'nın derin baskılarına karşı direnç göstermiştir. 1970'lerin sonunda Bülent Ecevit "Üçüncü dünyacı, sol tandanslı yeni bir ekonomik düzen olursa Türkiye olarak yer alırız," diyerek

Batı mecburiyetine bağlı kalınmadığını açıklamıştır. Üst perdeden Batı faaliyetlerinin sorgulanması, sadece iç siyaset zihniyeti değil aynı zamanda sistemin buna müsaade etmesiyle açıklanabilmektedir.

1991-2008 arası tek kutuplu düzen, kapitalist serbest ekonomiyi ABD'nin dünyada yayması ve 2008 yılındaki kriz ile özellikle Çin'in yükselişi dünyada başka seçeneklerin de olduğunu gözler önüne sermektedir.

Türkiye, 2008 sonrası dönemde 'Stratejik Derinlik' ile Orta Doğu bölgesinde Ankara merkezli ve stratejik odaklı ama özünde çok boyutlu ve çok taraflı bir dış politika uygulamıştır. Arap Hareketlerini fırsat bulup bölgesinde öne çıkmayı planlayan ve yeni Orta Doğu'nun valisi ve mimarı olmayı arzulayan bir Türkiye görülmektedir. Ancak Türkiye'nin 'değerli yalnızlık' duruşu sergilemesi sonucu; Mısır, İsrail, BAE, Suudi Arabistan gibi ülkelerle ilişkileri sekteye uğramıştır. Güvensizlik, ilişkilerde istikrarsızlık ve şüphecilik de beraberinde gelmiştir. Aynı zamanda Doğu Akdeniz; Orta Doğu ve Orta Asya'daki Batı politikalarından kaynaklı fikirler arası bir çatışma alanına dönüşmüştür.

Rus uçağının düşürülmesi, Büyükelçi Andrey Karlov'a düzenlenen suikast, S-400 hava ve füze savunma sisteminin satın alınması, F-35 satın alımlarının rafa kalkması gibi süreçler hem ABD ile

hem de Rusya'yla olan ilişkilerin dinamikliğini göstermektedir. Türkiye, Batı'yla olan çatlağı genişlerken, Rusya'yla daha çözüm odaklı bir ilişki yürütmektedir. Bunun sebepleri arasında Türkiye'nin Suriye ve Irak'ta batılılardan ziyade Ruslarla anlaşabilmesi de vardır.

Avrupa Birliği'nde ise post-modern ve Kantçı kazanımları koruyamama korkusu artmaktadır. Bu normları dünyaya yayma ideallerinden ziyade, kendi içlerinde sahip oldukları normları korumaya yönelik bir eğilim artmıştır. Bu eğilimler, Kant'tan Hobbes'a olan bu yönelim Türkiye'ye jeo-stratejik olarak fayda sağlayacaktır. Yani sınırsız bir özgürlüğün mevcut olmadığı, salt iyi, salt kötü veya salt kural olmadığı sürece Türkiye günden güne güçlenecektir. Mevcut Rusya-Ukrayna ve İsrail-Filistin çatışmalarının sonuçlanması için ara bulucu ve garantör devlet rolünü ele alarak kendini göstermeye ve uluslararası barışı desteklediğini betimleyen bir ülke olarak Türkiye, dünya düzeninde kendine bir yer bulacaktır. Özellikle 'Tahıl Koridoru' konusunda Rusya ile iletişim halinde olması ve tahıl ihtiyacını karşılanması yönünde Türkiye'nin konumu oldukça önemlidir.

Türkiye ve ABD arasındaki stratejik makas oldukça açık ve yüksek ihtimalle böyle kalacaktır. ABD için potansiyel olarak varoluşsal tehdit oluşturabilecek dört ülke mevcuttur. Çin, Kuzey Kore, Rusya ve İran. Türkiye'nin Çin ile kısmen iş birlikleri mevcuttur. Türkiye ve İran arasında kendini sıcak çatışmaya bırakmayacak bölgesel bir rekabet vardır. Kuzey Kore, coğrafi uzaklıktan ötürü Türkiye'nin gündeminde değildir. Ancak Rusya, Türkiye için çok önemli bir partner, özellikle Türk Devletleri olan yakınlık ve Batı ile aradaki köprü görevini gören Türkiye Rusya'yı önemli bir konumda görmektedir. Dolayısıyla bölgesel rekabet faktöründen ötürü İran'a karşı, Rusya-Batı tartışmalarında ise Rusya'ya en yakın NATO üyesi olarak Türkiye, ABD için önemli partner konumuna yükselmektedir.

Türkiye, değişen düzende Birleşmiş Milletler (BM) ve NATO'nun önemini farkında olan ancak güç dengelerinin Avro-Atlantik'ten Hint-Pasifik'e doğru kaymaya başladığının da farkında olan bir aktördür. Türkiye sistemi yıkmaktan ziyade Çin, Hindistan ve kendisi gibi yükselişte olan güçlerin önemini artıran reformlar isteyecektir. Küresel Güney ülkelerinden biri sayılabilecek olan Türkiye pek çok ülkeye kıyasla daha geniş manevra alanına sahiptir. Örnek olarak eski İngiltere Savunma Bakanı Gavin Williamson, 5G altyapısı için Çinli şirket Huawei ile anlaşmış ancak olası milli güvenlik açığı gündeme geldiğinden ötürü işine son verilmişti. Ancak Türkiye, Çin ve Rusya ile kolay şekilde iş birliği yapabildiği gibi diğer yandan ABD ve Avrupa Birliği ile de iş birliğine gidebilmektedir.

Sonuç olarak, bir eksen kaymasından ziyade daha pragmatist, çok yönlü ve çok boyutlu bir dış politika ajandasıyla beraber Türkiye, halihazırda artmakta olan jeostratejik önemini güçlendirmektedir. Küresel Güney'deki potansiyeli, Rusya-Ukrayna Savaşı'ndaki arabulucu rolü, ABD ve Rusya'yla olan iş birlikleri ve son olarak Yeniden Asya girişimi ve Kuşak-Yol projesindeki varlığı Türkiye'nin jeostratejik potansiyelini göstermektedir.

Dünya Siyasetinde Afrika

Doç. Dr. Yunus Turhan

Yunus Turhan, Mozambik, Tanzanya, Zanzibar, Güney Afrika gibi sahra-altı Afrika ülkelerinde saha çalışmaları yürüttü ve insani yardım projelerinde yer almıştır. Şu anda Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde Doçent olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda, Üniversite'nin Akdeniz Havzası ve Afrika Araştırmaları Merkezi müdürlüğü yapmaktadır.

Afrika'nın dünya siyasetinde artan etkisi önemli bir konudur. Nitekim kıta, önemli bir ham madde ve pazar yeri konumundadır. Bununla beraber, Afrika Kıtasının dünya siyasetinde bir güç merkezi olarak yerini alıp almayacağı konusu tartışmalıdır. Söz konusu tartışmanın yürütülebilmesi için Afrika'nın insanlık tarihi içerisindeki önemine, tarihsel kırılmalarına, dönüm noktalarına ve Afrikalı kimliğine ışık tutulması gerekmektedir.

Öncelikle Afrika, aynı anda dünyanın hem en yaşlı hem de en genç kıtasıdır. En yaşlı kıtadır çünkü bulunan en eski toprak Afrika'dadır. En genç kıta olmasının sebebi ise dünyanın en genç nüfusa sahip kıtası olmasıdır. 1,4 milyarı aşkın nüfusu olan Afrika'nın yaş ortalaması 17'dir. 14 ile en genç yaş ortalamasına sahip ülkesi ise Nijer'dir. Bu bağlamda, Avrupa gittikçe yaşlanırken genç bir kıta oluşunun önemi; genç nüfusun iş gücü, gelecek yönetimi gibi konularda potansiyel taşımasından kaynaklanmaktadır. 54 ülkeden oluşan kıta, yüz ölçümü bakımından da 30 milyon km² ile 44 milyon km² olan Asya kıtasından sonra dünyada ikinci sıradadır. Afrika Kıtası; ABD, Çin, Hindistan, Japonya, Meksika ve birçok Avrupa ülkesini içerisine sığdıracak kadar alana sahiptir. Coğrafi özellikleriyle ilgili olarak dünya haritaları incelendiğinde haritaların politik bir yönüne tanıklık edilir. Afrika kıtasının doğudan batıya birbirine en uzak iki ucu arası 7200 km iken Rusya'nın iki ucu 6400 km'dir. Ancak haritalarda Rusya, Afrika kıtasına kıyasla harita üzerinde çok daha büyük bir alana sahip olması söz konusudur.

Dolayısıyla, Afrika'nın harita üzerindeki görünürlüğü politik olarak oluşturulan bir şeydir.

Afrika'nın insanlık tarihine bakıldığında da sekiz tane kırılma noktasından bahsedilebilir. Öncelikle 4,2 milyon yıl öncesine giden insanlık ile bizim türümüzün tarihsel başlangıç noktasıdır. İkinci olarak, M.Ö. 10,000'de kıtada tarımsal faaliyetler başlamıştır. Üçüncü olarak, Büyük İskender'in Mısır'ı ele geçirmesi ve bu dönemde gelişen kültürel birikim önemli bir kırılma noktası olmuştur. Büyük İskender'in istekleri doğrultusunda ölümünden sonra, 1. Ptolemaios Soter tarafından İskenderiye Kütüphanesi'nin kurulması ile Mısır, dönemin en önemli kültür ve ticaret merkezlerinden biri haline gelmiştir. Dördüncü olarak, M.S. 639'da Mısır'ın Müslümanlar tarafından ele geçirilmesi ile birlikte Mısır'ın başkenti olacak Kahire'nin kuruluşu önemlidir. Beşinci kırılma noktası, 1171'de Selahaddin Eyyubi'nin Mısır'ı Fâtımîler'den ele almasıdır. Altıncı önemli kırılma, 1471'de Portekizlilerin El-Mina'da ticaret merkezi kurmasıdır. 1885 Berlin Konferansı'nda Afrika'nın Batılı devletler tarafından paylaşılması ile fiilen işgalin başlaması yedinci kırılma olarak görülebilir. Son kırılma ise, 18 sömürge ülkesinin bağımsızlıklarını kazanmaları ile birlikte kabul edilen 1960 Afrika Bağımsızlık Yılı'dır.

Afrika isminin oluşumuyla ilgili olarak da farklı teoriler vardır. Bunlar; Roman teorisi, Fenike teorisi ve Hava/İklim teorisidir.

Roman teorisine göre, Romalılar tarafında bugünkü Tunus civarındaki kabilelere "Afri" denmiştir. Toprak anlamına gelen terra kelimesinin de eklenmesiyle oluşan "Afri-terre" ise Afriler'in toprağı demektir. Kullanılan bu kavram dönüşüme uğrayarak Afrika olmuştur. İkinci teori olarak Fenike teorisine göre ise Afrika ismi Fenikelilerin mısır ve meyve diyarı olarak adlandırdıkları "Frigi"den türemiştir. Bu teori bağlamında Afrika aslında Batıların koydukları isimle kaderini devam ettiren bir kıta olmuştur. Son olarak Hava/İklim teorisine göre de Roma dilinde "Aphrike" kelimesinden ismini alan kıta; soğuktan uzak, sıcak, tozlu toprakları ifade etmektedir. Dünya tarihinde insanlığın beşiğı olarak tanımlanan Afrika bilimsel olarak da paleoantropolojik değişimlerinin incelenmesi sonucunda önemli bulgulara sahiptir. 1924'te Güney Afrika'nın Taung şehrinde keşfedilen 4 milyon yıl önce yaşamış olan "Taung Çocuğı" dünyanın bilinen en eski atalarındandır. Yine insanın bilinen en eski atalarından ve "Lucy" olarak isimlendirilen fosil, 1974'te bugünkü Etiyopya'da bulunan ve yaklaşık 4,2 milyon yıl önce yaşadığı düşünölen Australopithecus Afarensis türünden yetişkin bir dişidir. Australopithecus Afarensis de Pliyosen dönemde Doğı Afrika'da uzun süre yaşamış ve en iyi bilinen öncül insan türlerinden biridir. Modern insan olarak türü olarak bilinen Homo Sapiens yaklaşık 100.000 yıl önce Afrika'dan göç ederek Avrasya'ya doğı Babülmendep Boğızı üzerinden yayılmaya başlamıştır. Afrika ve dünyanın geri kalan bölgelerinde ilk insan kalıntıları bulunduğından beri bilim insanları yıllar içinde insanın kökenine ilişkin farklı hipotezler ve kuramlar geliştirdiler.

"Afrika'dan Gelme" kuramına göre Afrika'dan göç eden insanların Avrupa'daki Neandertalleri yok ederken; "Çok Bölgelilik" kuramına göre ise Homo Sapiens ile Avrasya'da yaşayan diğıer insanların çok benzer olduğına, dolayısıyla insanın uzun bir süre içinde Afrika'da ve Afrika dışında evrimleşmiştir.

Yine aynı dönemlerde, Homo Sapiens ile aynı dönemlerde farklı coğrafyalarda yaşamış Denisova, Neandertal, Hobitler gibi insan türlerinin de bulunduğı bilinmesi ve bu DNA'ların hala yer almasıyla da bu hipotezler karmaşık bir hal almıştır. Yeni buluşlar sayesinde dünyada yaşayan tüm türlere karşı Homo Sapiens hem doğıru hem yanlış olmuştur. 1987 yılında biyokimyacı Rebecca Cann ve diğıer bilim insanlarının yaptıkları çalışmaya göre tüm insanlardaki mitokondriyal DNA'nın kökeni yaklaşık 200.000 yıl önce Afrika'da yaşamış tek bir kadına dayandırılmıştır. Bu da "Afrika'dan Gelme" ve "Çok Bölgelilik" tartışmasını kesin şekilde sonuçlandırıyor gibi. Dolayısıyla, günümüzde bu hipotezler bütünleşmeye başladı ve ortaya "Afrikalı Havva" (Mitokondriyal Havva) hipotezi ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, Afrikalı Havva Sapiens'ler dahil olmak üzere farklı coğrafyalarda yaşamış Denisova insanlarıyla ve Neandertallerle çocuk sahibi olmuştur. Yani, hepimiz siyahi olmasak bile, biz tüm modern insanlar gerçekten Afrika'lıyız. Tüm bu bilgiler ışığında insanlık tarihinde Afrika'dan dünyaya yayılan bir tarih izlenebilmektedir.

Afrika'nın bölgesel özellikleri ve ilerleyen tarihi değerlendirildiğinde Afrikalılık kimliğı farklı açılardan tanımlanabilmektedir. Kolonyalist ve sömürgeci tarih doğırultusunda Afrikalılara, Afrikalı olduklarını Avrupalıların sömürgeci deneyimleri öğretmiştir. Ali Mazrui, iklim, din ve Batılılarca tanım olmak üzere üç Afrika kimliğinden bahseder. İlk olarak iklime göre, iklimin Afrika'ya verdiği bir kimlik bulunmaktadır.

İkinci olarak dinde ise Pandeizmin etkisi söz konusudur. Bu inanç sistemine göre her kabilenin kendi tanrıları ve kişilerin kendilerini özdeşleştikleri bir hayvan vardır.

Avrupa'daki tanrıların aksine Afrika'daki tanrılar kavga etmezler. Buna ilişkin olarak da Pandeizm'de hiyerarşik bir anlayış yoktur.

Avrupa'daki toplumsal yapıya bakıldığında ise hiyerarşi ve güç ilişkilenmesi hala geçerlidir. Son kimliksel faktör olan Batılılarca tanım ise ırkçı bir anlayışa dayanmaktadır. Batılıların Afrikalılar üzerinde kurdukları tahakküm ve sömürü ile beraber Afrikalı insanlar beyaz insanın altında ezilmiş ve ikincilleştirilmişlerdir. Ali Mazrui Afrikalıların tarih içerisinde dışarıdan dayatılan sosyal, kültürel ve politik dönüşümlerindeki farka ilişkin şunu söylemiştir: "Kolonyalizm bizi Tanganyikalılar, Kenyalılar ve Nijeryalılar olarak ayırmadan önce hepimiz Afrikalıydık".

Afrika, Atlantik dünyasının kıtaya girişi ile kölelik sistemi ile tanışmış ve kolonyal sömürü tarihine girmiştir. Bu süreç, Afrika'da bir kırılma oluşturmuştur. Ali Mazrui'nin de alıntısında ışık tuttuğu üzere Afrika toplumunda kabileler dengeli yaşarken Avrupalılar ve yapılan köle ticareti bu dengeyi bozmuştur. Bu dönemde Portekizler Papa'nın fermanıyla kilise kurarken Fransızlar kültür merkezi kurmuşlardır ve İngilizler de Afrika'ya girince ticaret yapmış tren yolları oluşturmuşlardır. Bu faaliyetlerle Afrika'nın tarihi dönüşüme ve dış etkiye maruz kalmaya başlamıştır. Köle ticareti ve sistemi kıtanın tarihi bakımından önem arz etmektedir. 1441 yılında Antam Gonçalvez'in Batı Afrika'ya yaptığı yolculuk Trans-atlantik köle ticaretinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Portekiz İmparatorluğu bu tarih açısından önemli bir aktör olmuştur. 1454'te Papalık fermanıyla köle ticareti sadece Portekiz'e verilmiştir. Daha öncesinden Avrupalıların kendi belirli bir köle anlayışları ve pratikleri olsa da Afrika'daki köle faaliyetleri ile oradaki insanları götürme pratiği sistemleşmiştir. Avrupalıların köle anlayışları ve pratikleri İtalyan tüccarların Akdeniz pazarlarında sattıkları Slav kölelere dayanmaktadır. Yani ilk köleler, Afrikalılardan önce Avrupa'dan getirilen kölelerdir.

Slavların köle ticaretiyle iç içe oluşu yaygın bir şekilde Slav ve slave (köle) sözcüklerinin eş anlamlı oldukları düşüncesine yol açmıştır.

Avrupalı bu köleler topraklarına geri dönebiliyor veya belirli koşullarla (evlilik ya da doğum gibi) kölelikleri sonlanabiliyordu. Afrikalı köle ticaretinde ise geri dönme veya herhangi bir hak iadesi söz konusu olmamıştır. 1985 yılına kadar da Amerika'nın güneyinde kölelik resmi ve makul bir tanımlamaya ve anlayışa sahip olmuştur. Köle sayıları ile ilgili farklı veriler bulunmaktadır. Harvard Üniversitesi'nin verileri bu konuda en makul verilerdir. Bu veriler ışığında, kıtada yaklaşık olarak 10-15 milyon insan köle olarak yerinden edilmiştir. Ancak bu insanların yerlerinden edilmeleri edilmeden önce, sırasında ve sonrasında da hayatlarını kaybettikleri göz önünde bulundurulduğunda, Harvard Üniversitesi verilerinin 2-3 katı olduğu tahmin edilmektedir. Bu bağlamda, 25-30 milyon civarında Afrikalı insanın köle ticareti sürecinde dünyanın farklı bölgelerine götürüldüğü düşünülmektedir. Kölelerin seçiminde de hastalıklılar yerine, sağlıklı olanlar götürülerek seçim yapılıyordu. Köle sistemi gibi baskıcı faaliyetlerin dışında dengenin bozulduğu Afrika'da iç çatışmalar da yoğunlaşmıştır. Kabile dengelerinin bozulması, kabile savaşlarının daha yoğun gözlemlenmesini sağlamıştır.

Köle ticareti aynı zamanda kendisinin de bir parçası olduğu daha büyük bir sisteme işaret etmektedir. Kapitalizmin gelişiminde önemli bir rol oynayan kölecilik ile beraber ekonomik çarkın dönüşü pazarlar ve köle ticareti ile kurulmuştur. Kapitalizmin içkin dinamiği gereği "daha çok ürün, daha çok pazar", köleliği meşrulaştırmıştır. Pazar sistemi ile gelişen kapitalizmin de bu bağlamda en çok İngiltere'de gelişmesi tesadüf değildir. Köleliğe ve etkilerine karşı zamanla gelişen bilinçlenme, karşıt ve özgürlükçü faaliyetleri de beraberinde getirmiştir. Fransız Devrimi'nden sonra eşitlik ve adalet gibi kavramlarla bilinçlenme ve hareketler başlamıştır. Afrika kıtasında kölelerin kölelik kurumuna karşı ilk ayaklanması 1760 yılında Jamaika'daki Coromanty Hareketlerini olmuştur. Başarıyla sonuçlanan ilk siyahi devrim ise 1804 yılındaki Haiti Devrimi olmuştur.

Köleliğe ilişkin bilinç sadece bunu yaşayan toplumlarda değil beyaz ve kolonyalist devlet vatandaşı olan kişilerde de görülmeye başlanmıştır. 1787'de "Köleliğin Kaldırılması Derneği" Britanyalı politikacı William Wilberforce tarafından kurulmuştur. 1803'te Danimarka köle ticaretini yasa dışı ilan etmiştir. 1807 yılında ise Büyük Britanya da köle ticaretini kaldırmıştır.

Fransız Devrimi'nden sonra Afrika'yı etkileyen bu bilinçlenmeler ve hareketlenmeler, köleliği fiilen ortadan kaldırmamış veya bölgenin Batılılar tarafından sömürülmesini sonlandırmamıştır. Aksine, kolonyalizmden yönetim alanı sistemine, yani sömürgeciliğe, geçiş ile birlikte yeni bir şekillenme gerçekleşmiştir. Afrika'nın yeni düzende paylaşılmasında, yönetiminde ve sömürülmesinde 1885'teki Berlin Konferansı kritik bir öneme sahiptir. Bu konferans ile beraber fiili işgal başlamış, sömürge yönetimleri kurulmuş ve sınırlar çizilerek Avrupalılara bölgeler dağıtılmıştır. 1870'e kadar Afrika'nın 1/10'u sömürge iken bu konferans ile Avrupalı yönetimlerin belirlenmesi sonucunda 1890'dan itibaren kıtanın 9/10'u sömürge altına girmiştir. Bu dönemde Afrika'da sömürge altına girmemiş tek yer olarak sayılabilecek Etiyopya, sadece dağıtımlar sonucu 4 yıl İtalyanların yönetimine geçmiştir. Pan-Afrikanizmin doğduğu ve geliştiği yer bu nedenle Etiyopya olmuş ve diğer Afrika ülkeleri ileride bayraklarını Etiyopya bayrağından esinlenerek oluşturmuşlardır.

1960 yılına gelindiğinde ise Afrika için yeni bir dönüm noktasından bahsedilebilir. Bu dönemde, dünya düzeninin yeni genel konjonktürüne bakıldığında Sovyetler ve ABD'nin hâkim olduğu iki kutuplu bir dünya sistemi varken zayıflayan bir Avrupa söz konusudur. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın etkisiyle birlikte savaşlarda asker olarak kullanılan Afrikalılar kendi toprakları adına da artan bilinci ve askeri örgütlenmesi Pan-Afrikanizmin gelişimine yol açmıştır. Bu süreçte 1957'de Gana ilk bağımsız Afrika ülkesi olmuştur.

1960 yılı içerisinde 18 sömürge ülkesi ekonomik olarak hala bağımlı kalsalar da siyasi bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu ülkelerin 14'ü Fransa, 2'si Birleşik Krallık, 1'i Belçika, 1'i de İtalya sömürge yönetiminden bağımsız olmuştur.

Hem kıtanın tarihi hem de dünya tarihi bağlamında sömürgeciliğin Afrika'ya bıraktıkları önemli bir tartışma konusudur. Sömürgeciliğin etkileri ve sonuçları göz önüne alındığında Batı odağında gelişen modernizmin eleştirel ve tartışmalı yeni/post kavrayışları ele alınmaya başlanmıştır. Yine de kıtanın yaşadığı baskı ve sömürü ülkelerin birçok anlamda gelişimine ket vurmuş ve kapitalist dünya sisteminde bir güç olamamasına yol açmıştır. Örneğin, coğrafyanın en eğitimsiz olan bölgeleri, darbelerin en fazla yaşandığı yerlerdir.

Son olarak, Afrika kıtasının geleceği adına 21. yüzyılda Afrika'nın bir güç merkezi olup olamayacağı tartışmasının ortaya konmasında fayda vardır. Afrika halihazırda teknolojik anlamda çok geri durumdadır. Ülkelerde siyasi anlamda sorunlar vardır. Resmi olarak bağımsızlıklarını kazanmış olsalar da ekonomik olarak bağımlılıkları sürmektedir.

Mesela, eninde sonunda tüm ülkelerin kendi kontrolünden çıkacağını anlayan Fransa, bu bağımlılığın devam etmesini sağlayabilmek için 26 Aralık 1945'te CFA frankını, yönetimi altındaki ülkelerin tamamında ortak para birimi olarak tedavüle sokmuştur. Günümüzde halen kendi ekonomik sistemlerini, altyapılarını vs. kullanamayan ve CFA para sistemine dahil ülkeler, yıllık olarak Fransa'ya 500 milyar dolar harç vermektedirler. Buna karşılık, Afrika artık tek kapısının Avrupa/Batı olmadığını ve Rusya ve Çin gibi alternatiflerinin olduğunu farkında olduğu da söylenebilir. Askeri olarak Rusya'nın, Çin'in ve de yeri geldiğinde Hindistan'ın desteğini alabilir.

Afrika'nın geleceğine kağıt üzerinde baktığımız zaman, kıtanın mevcut zenginliği potansiyel bir güç aktörü olmasına potansiyel tanıyor. Dolayısıyla, 2040'a kadar olan projeksiyona bakıldığında bir güç merkezi olma ihtimali söz konusudur. Buradaki kritik soru: potansiyeli var olan bölgeyi kim yönetecek ve bölge nasıl yönetilecek? Buna ilişkin olarak dünyada keşfedilmeyen rezervlerin %35'inin Afrika'da olduğu ve Batılı ticarilerin elinde olduğu düşünüldüğünde yönetimin aktörünün önemi ortaya çıkmaktadır. Yani, Afrika'nın çözüm üretme becerisi, kıtanın asıl mücadelesidir. Politik ekonomist George Ayittey'in literatüre kattığı üzere de "Afrika için Afrikalı çözümler gerekmektedir". Bu çözüm sürecin en önemli parçalarından birisi olması gereken Afrika halkları ise otokratik-üsttenci bir yaklaşım yerine bu sürecin içerisine ayrılmaz bir parça olarak dahil edilmelidir.

Türk Dış Politikası I

Doç. Dr. Selver B. Şahin

Selver Şahin, Doktorasını Canterbury Üniversitesi'nden almış ve Royal Melbourne Institute of Technology'de araştırmacı ve öğretim üyesi olarak çalışmıştır. International Intervention and State-Making: How Exception Became the Norm başlıklı kitabı Routledge tarafından basılmıştır. Şu anda Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi olarak akademik kariyerine devam etmektedir.

Kasım 2022 itibariyle iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi sonrası Türkiye siyaseti önemli dönüşüm noktalarından geçmiştir. Bu değişimler sadece iç siyasette değil Türk Dış Politikasında da kendini göstermiştir. Dönemin önemli isimlerinden olan Ahmet Davutoğlu, 2003 yılında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın dış politika baş danışmanı olmuş ve sonrasında da 2009 yılında dışişleri bakanı olmuştur. Fakat Dışişleri Bakanı görevinden harici olarak baş danışman olması sebebiyle dönemin Türkiye'sinin dış politikasını yönlendiren en önemli isimlerden biridir. Stratejik Derinlik (Strategic Depth) adlı kitabıyla yeni dış politika anlayışını ortaya koyan Davutoğlu önerdiği teorileri 1 Mayıs 2009'dan Ağustos 2014'e kadar Dışişleri Bakanlığı ve ardından 2016 yılına kadar ise Türkiye'nin 26. Başbakanı olarak eyleme geçirmiştir.

Davutoğlu'nun dış politika vizyonu Türkiye'nin jeopolitik konumu ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen tarihsel mirasının taşıyıcısı olma özelliğini kullanarak bölgesinde öne çıkan bir 'merkez ülke' oluşturmaktır. Türkiye'nin bölgedeki konumunu etrafındaki krizleri çözebilecek bir 'arabulucu' ülke olarak kullanan ve komşularla sıfır sorun politikasını belirleyen Davutoğlu dengeli ve faydacı bir dış politikayla beraber özellikle Ortadoğu Kafkasya ve Balkanlarda ortaya koyduğu güç politikalarının geliştirilmesi ile AB ve ABD ile ilişkilerini iyileştirilmesi gerektiğini savunmuştur.

Yumuşak güç unsurları bu dönemde birincil kaynak olarak kullanılmış ve sivil araçların iş birliğine dayalı kullanımı artmıştır. Bu politikalar ekseninde çok yönlü aksiyonlar alan Türkiye ticari iş birlikler ve kültürel değerler gibi farklı unsurları içine alan bir yol haritası izlemiştir. Bu dış politika döneminin en büyük sınavı Arap Hareketleri dönemi olmuştur.

2010 yılında başlayan Ortadoğudaki halkların özgürlük arayışları ve diktatör rejimlere karşı isyanlarıyla başlayan Arap Hareketlerinde Türkiye sıfır sorun politikasıyla beraber dostane ilişkiler kurduğu bölgedeki liderlere karşı bölge halkını desteklemiştir. Bu dönemde ortaya çıkan 'Türk Modeli' kavramı bölgede kendi ekonomik ve politik sistemlerini inşa etmeye çalışan ülkelere önerilmiştir. Bu model Müslüman, demokratik, çağdaş ve bölgesi başta olmak üzere tüm dünyaya etki eden kültüre sahip bir ülke yönetimine dikkat çekmektedir.

Dış politikada kullanılan bu model Türkiye için artan bir prestij gösterisiydi fakat Arap Hareketlerinin ilerlemesi bu olumlu imajı kötü etkiledi. Akabinde gerçekleşen Suriye krizi, Türkiye'nin sadece Suriye'yle değil, bölgede çıkarlara sahip Rusya, ABD ve İran'la da ilişkilerini de etkilemiştir. Bölgede var olan devlet dış aktörlerin güçlenmesi ve Suriye krizi Şükrü Elekdağ'ın dikkatleri üzerine çektiği üzere 'İki Buçuk Savaş' stratejisinin sonuçlarını güçlendirmiştir.

Bu analiz Türkiye'nin yaşamsal hakları üzerinden Suriye ve Yunanistan'ın çıkar birliği yaparak devlet dışı aktör olan PKK'ya verdiği destekleri göz önüne alarak bir okuma yapmaktadır. Suriye krizinin ardından gelen göçmen krizi de AB ile Türkiye'nin anlaşması sonucunda Türkiye'ye yapılan mali yardımlarla beraber gelen Suriyeli mülteci krizi Türkiye'nin dış ilişkileri ve güvenliği bakımından önem taşımaktadır. Türk dış politikasının etkileyen bir diğer faktör ise Rusya ve ABD ile yaşanan krizlerdir. Bu krizler Türkiye'nin hava savunma sistemi ihtiyacı doğrultusunda NATO'ya yaptığı başvuru ile Türkiye'ye Patriot savunma sistemlerini yerleştirilmesiyle beraber büyümüştür.

Rusya bölgedeki gerilimi arttıracığı düşüncesiyle bu aksiyonu eleştirse de ileride S-400 alımlarıyla ilişkiler yumuşayacak ve Washington-Ankara arasında gerilimler artacaktır. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından ABD'nin istikrardan yana olduklarını belli eden açıklamaları, Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşma sürecini hızlandırmıştır. Bu durum, bölgede karmaşık bir ilişki ağı ve gerilimler yaratmıştır. Türkiye, ittifaklarını çeşitlendirmek ve Batı'ya olan bağımlılığını azaltmak istemiş, ancak NATO ve Rusya ile ilişkilerini dengeleme konusunda zorluklarla karşılaşmıştır. S-400 sistemi konusu tartışmalı bir nokta olmaya ve Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ve bazı diğer NATO üyeleriyle ilişkilerini germeye devam etmiştir. Türkiye, Rusya ile iş birliği yaparak Suriye'deki çıkarlarını korumaya çalışırken, aynı zamanda NATO müttefikleriyle de uyumlu bir şekilde hareket etmeye çalışmaktadır.

Türkiye – Afrika İlişkileri

Doç. Dr. Yunus Turhan

Yunus Turhan, Mozambik, Tanzanya, Zanzibar, Güney Afrika gibi sahra-altı Afrika ülkelerinde saha çalışmaları yürüttü ve insani yardım projelerinde yer almıştır. Şu anda Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde Doçent olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda, Üniversite'nin Akdeniz Havzası ve Afrika Araştırmaları Merkezi müdürlüğü yapmaktadır.

Afrika Kıtası'ndaki varlıkları ve burayla olan ilişkileri Anadolu'daki varlıklarından çok daha öncesine gitmektedir. 1040 yılında Gazneli ordusuna karşı yapılan ve Anadolu'ya geçişte milat olan Dandanakan Savaşı'ndan yaklaşık 200 yıl önce aslında Türkler Afrika'da bulunmuşlardı. Bu dönemde köle ve/ya işçi olarak Afrika'ya getirilmişlerdi. Afrika'ya götürülen Kıpçak Türkleri burada imparatorluk kurmuştur. Dolayısıyla, Türklerin Afrika'daki varlıkları Anadolu'daki varlıklarından bile daha kadim ve daha eskidir.

Bugünkü modern Mısır'da Ahmed Bin Tolun önderliğindeki Tolunoğulları (868-905) İmparatorluğu kurulmuştur. Bu imparatorluk, Afrika'da Türk varlığını tescilleyen ilk topluluktur. Anadolu'ya henüz ulaşılmadan önce Afrika'ya ulaşılmasının altında yatan sebepler üzerine düşünülmesi gereken önemli bir süreçtir. Batı Hun'ların 375 yılında Avrupa'ya ve Tuna Havzası'na yönelik gerçekleşen kavimler göçü haricinde Türklerin Anadolu'dan önce Afrika'ya yerleşmesi ve o coğrafyada kalmaları, Türkler ile Afrika'nın yerel unsurları arasında pek çok ortak noktanın olduğunun da kanıtıdır.

Türklerin Anadolu'ya yönelmelerinde dışsal faktörler önemli olmuştur. Gazneli ve Karahanlı yöneticilerin Oğuz Türklerine yaptığı baskı ile Türkler daha rahat ve özgür hareket edebileceği bir coğrafya olabilecek olan Anadolu'ya doğru göç gerçekleştirmiştir. Ancak, Afrika'daki Türklerin varlığının farklı bir sosyolojik açıklaması vardır. İlk zamanlarda köle ve/ya işçi olarak Afrika'ya

götürülen Türkler sonraki dönemlerde siyasi iradenin güçsüz olduğu zamanlarda bile Mısır'da kalmaya devam etmiş, yerel topluma evlilik gibi kurulan ilişkiler entegre olmuş ve yönetimde yer almışlardır. Söz konusu bu entegrasyon, Afrika'nın Türkler nazarındaki önemine ve Kita ile kurulan bağların derin boyutuna işaret etmektedir. Bu süreçte Türkler, yerelle entegre olurken de kendi öz benliklerini ve kültürlerini de korumuşlardır.

Tolunoğulları ile başlayan Kuzey Afrika'daki Türk hakimiyeti, İhşidîler (935-969) ve Eyyûbîler (1171-1250) döneminde de devam etmiştir. Ardından, Kıpçak Türkleri'nin kurduğu (beyaz köleler olarak bilinir) Memlûklü Devleti (Kölemenogulları, 1250-1517) ile Türklerin Afrika'daki (Mısır bağlamında) hakimiyeti, toplumsal zemine yayılarak kök salmaya başlamıştır. Afrika merkezli kurulan bu hakimiyet, Osmanlı Devleti zamanında form değiştirerek devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin (1517-1912) Afrika'ya olan ilk ilgisi ise Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar gitmektedir. Fatih Sultan Mehmed'in Anadolu Birliği'ni oluşturma amacı ve buna karşılık Anadolu'daki bazı beyliklerin (özellikle Karaman ve Kayseri bölgesindeki) Memlûklülere biat etmeleri, Afrika-Anadolu gerginliğinin ilk kaynağı olmuştur. Fatih'in Afrika'ya yönelik askeri operasyon fikrini ilk eyleme geçiren ise Yavuz Sultan Selim olmuştur. Sultan Selim, İran'daki Safevî Şah'ını Çaldıran'da devirmiş, ardından Mısır'a yönelerek hem bu sorunun kaynağını ortadan kaldırmak hem de Osmanlı'nın Cihanşümül olma yolunda ihtiyaç

duyduğu dini otoriteyi, yani Halifeliği, almayı amaçlamıştır. Mısır fethi ile Türklerin Afrika'daki varlıkları Anadolu'yla bağlantılı hale gelmiştir. Abbasîler'den Halifelik makamını devralan Yavuz Sultan Selim Mısır'da yaklaşık sekiz ay kalmıştır. Aynı zamanda, bu açılım ile bölgenin entelektüel birikimi (mimari, mühendislik, sanat eserleri ve kütüphaneler gibi) Anadolu'ya da aktarılmıştır. Osmanlı'dan Doğu'ya yönelik nadir gerçekleşen bu fetih girişimi, bazı düşünürlerce bir dönüm noktası olmuştur. Türkoloji ve Sinoloji üzerine çalışmalar yapan Profesör Dimitri Kitsikis, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine ilişkin Osmanlı'nın geleceğini yaşamsal bir şekilde etkilediğini ileri sürerek, Osmanlı'nın çöküşünü Yavuz'un Mısır seferi sonrası olarak ele almaktadır. Osmanlı döneminde Afrika'nın güneyine inilmemesi ise Anadolu'daki merkezden uzaklaşılmasından ve Türklerin göç alışkanlığının batıya doğru hareket etmesinden kaynaklanmıştır.

Osmanlı Devleti, Afrika'da hüküm sürdüğü 395 yıl boyunca ademi-merkeziyetçi bir yönetim anlayışı izlemiş, bununla birlikte kıtanın demografik, sosyal, kültürel, ekonomik veya toplumsal yapısını değiştirecek dışsal bir müdahalede bulunmamıştır. Yine de; Zanzibar toplumuna destek vermesi, Güney Afrika'daki Müslüman toplumun isteğine karşılık 1863 yılında Ebubekir Efendi'yi İmam olarak Ümit Burnu'na göndermesi, Nijerya'daki Kânim-Bornu Sultanlığı ile yakın siyasi, diplomatik ve dini ilişkiler yalnızca Kıta'nın kuzeyinin değil, tamamının Osmanlı'nın siyasi ve askeri tahayyülünün merkezinde olduğunun kanıtıdır. Sonuç olarak Mısır, Libya, Cezayir, Tunus, Sudan, Eritre, Etiyopya, Cibuti, Somali ve hatta Nijer ve Çad gibi Afrika ülkelerinin bir kısmı tamamen veya kısmen Osmanlı yönetimine girmiş, yaklaşık dört asır boyunca Osmanlı Devleti, Afrika toplumlarının yerel kimliklerini korumuştur. Böylelikle Osmanlı; Kıta'nın süregelen ekonomik ve ticari sistemini sürdürmesini sağlayarak bölgenin Batılı güçler tarafından sömürülmesini geciktirmiş, sonrasında sömürgecilğe karşı başlayan hareketlerin ve

Afrika içi dayanışmanın temeli olan Pan-Afrikanizm'in gelişmesine katkı sağlamıştır.

Bu anlayışı ve yönetimi; Batı devletlerinin yayılcı, sistemi dönüştürücü (bölgeyi küresel sömürüye açma) ve demografik (20-30 milyon arası köle ticareti) yapıyı etkileyecek politikalarına karşılık bakarak Osmanlı Devleti'ni diğer ülkelerden ayıran temel nokta olmuştur.

Türkler'in Afrika'daki ilk varlığı, Yavuz Sultan Selim'e kadar Kıta özelinde kaldığı için Afrika'nın Anadolu ile bağlantısı aslında 16.yy sonrasında başlamıştır. Başka bir deyişle, Mısır merkezli kurulan siyasi yapının içkin yönetim anlayışından ötürü, Afrika'nın Türkiye olan ilişkisi Osmanlı döneminde kurumsallaşmıştır. Ridaniye Savaşı (1517) ile açılan Afrika kapısı 1912 yılında İtalya ile imzalanan Uşi Antlaşması ile kapanmış ve Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprakları olan Trablusgarp ve Bingazi'yi kaybetmesi ile kıta ile kurulan 4 asırlık bağ fiili olarak sonlanmıştır. Ancak, yaklaşık 11 asır boyunca süren Türk varlığı, Afrika'nın Türkler için oldukça önemli tarihsel bir bölge olduğunu ortaya koymaktadır. Kıta ile kurulan bu kadim geçmiş, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra durgunluk dönemine girmiştir.

1923'ten 1950'ye kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı yönetiminden farklı bir dış politika yelpazesi olmuştur. Durgunluk dönemine girilmesi ve dış politikadaki farklılaşma, iç ve dış faktörler olmak üzere iki boyutta ele alınabilmektedir. İç faktör bağlamında bu dönemde Cumhuriyet'in kurucu yönetimi, statükocu ve ulus-devleti ayakta tutma amaçlı içe dönük bir politika izlemiştir.

Dolayısıyla, Türkiye'nin Mîsâk-ı Millî sınırlarının dışı yönetimin ilgisinde olmamıştır. Asıl hedef alınan öncelik, muasır medeniyetler seviyesine ulaşma prensibi çerçevesinde 18.yy'da başlatılan Batılılaşmayı kurumsallaştırmak olmuştur. Dış faktör bağlamında ise, 1920'lerde hemen hemen tüm Kıta'nın Batılıların manda yönetimleri altında

olması Türkiye'nin iyi ilişki kurabileceği veya geliştirebileceği bir Afrika ülkesi bulunmamasına yol açmıştır. Buna ilaveten, Soğuk Savaş tehdidi ve Türkiye'nin Sovyet tehdidi karşısında Batı ile uyumlu dış politikası izlemesi etkili olmuştur. Afrika'nın dış politikada ön planda olmadığı bu dönemde, Türkiye-Afrika ilişkisi sadece Etiyopya özelinde hareketlenmiştir. Bunun nedeni, Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Afrika'da sadece Etiyopya'nın bağımsız bir devlet olarak yer almasından kaynaklanmıştır. İki devletin de emperyalizme karşı verdikleri mücadelede benzer tarihsel süreçlere sahip olması, Atatürk ile Etiyopya İmparatoru 1. Haile Silase arasında dostluk ilişkilerinin kurulmasına yol açmıştır. Bu ilişkilenenin sonucu olarak da 1926 yılında Addis Ababa'da Türkiye'nin Afrika'daki ilk diplomatik temsilciliği olan konsolosluk açılmıştır. Bundan 7 yıl sonra da Etiyopya'nın Ankara büyükelçiliği açılmıştır. 1935'lerde Türkiye-Etiyopya arasında diplomatik ilişkiler gelişerek Türkiye'nin konsoloslugu daimi büyükelçiliğe çevrilmiştir. Aynı yıl Türkiye, Benito Mussolini liderliğindeki İtalya tarafından işgale uğrayan açık bir şekilde Etiyopya'nın destekçisi olmuştur.

Türkiye-Afrika ilişkilerindeki bir diğer dönem de Soğuk Savaş (1945-1990) dönemi olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Türkiye-Afrika ilişkileri Cumhuriyet'in ilk dönemine göre farklı bir süreç evrilmiştir. Bu dönemde Türkiye-Afrika ilişkilerinde Sovyet tehdidi ve Kıbrıs meselesi olmak üzere iki faktör etkili olmuştur.

Sovyet yayılmacılığı temelinde şekillenen güvenlik temelli Batı ile kurulan ilişkilerin Afrika üzerine olumsuz etkisi olmuştur. Çok partili döneme geçiş ile birlikte iktidara gelen Demokrat Parti, bloklaşma siyasetine uygun bir dış politika benimsemiş, ABD öncülüğündeki Batı Bloku ile ilişkileri kurumsal seviyeye taşımış ve Sovyet Birliği liderliğindeki Doğu Bloku ile ilişkileri görece sınırlı kalmıştır.

Sovyet tehdidi bağlamında güvenliğini kurumsal olarak NATO çatısı içerisinde NATO üslerine ev sahipliği yaparak kurmaya başlamıştır. Dolayısıyla Batı ile entegre olmaya çalışan Demokrat Parti, uygulamada Afrika Kıtası ile ilgili meselelerde Batılı devletler ile uyumlu bir dış politika yürütmüştür.

Örneğin, 1951 ve 1953 yıllarda Birleşmiş Milletler gözetiminde Fas ve Tunus'un bağımsızlıkları ele alınırken sorunun Fransa ile Tunus arasında bir iç sorun olduğunu belirtmiş ve konunun ertelenmesi yönünde oy kullanmıştır. Bunun dışında, Cezayir'in bağımsızlığı oylamasında da çekimser oy vermeyi tercih etmiştir. Yine bu dönem de birçok Afrika ülkesinin katıldığı Bağılantısızlar Hareketi'ne katılmayı da reddetmiştir.

Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye-Afrika ilişkilerine etki eden diğer faktör de belirtildiği üzere Kıbrıs meselesidir. 1963 tarihinde kurulan İsmet İnönü hükümeti ile beraber yeni bir dış politika dönüşümü yaşanmıştır. Bu dönemde kritik bir gelişme olarak Türkiye Cumhuriyeti tarihine de damga vuran ilk Afrika açılımı olarak kabul edilen 7 Ocak 1964 Tarihli 11600 Sayılı Resmî Gazete'de ilan edilen "Yeni Dış Politika Hedefi" olmuştur. Yönetim, Kıbrıs meselesinde içine düştüğü uluslararası politik yalnızlığı açmak ve küresel destek bulmak adına akademisyen, diplomat, gazeteci ve siyasilerden oluşan kadrolarla oluşturduğu yedi ayrı iyi niyet heyetini Orta Doğu, Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerine ziyaret için görevlendirmiştir.

Afrika'ya gönderilen elçiler aracılığıyla iletilen mesajlarla Afrika ülkeleriyle siyasi, ticari ve kültürel alanlarda çalışmalar başlatılması hedeflenmiştir. Çünkü Türkiye 1960'lı yıllarda Kıbrıs meselesinde ABD ve NATO'dan beklediği desteği bulamayınca uluslararası mevcut politikaları revize ederek, ihmal edilen coğrafyalara yönelmiştir. Birinci heyet Nijerya, Cezayir, Senegal, Fas, Sierre Leone, Gana, Moritanya ve Liberya'yı; ikinci heyet Kongo, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Gabon ve

Çad'ı; üçüncü heyet ise Burundi, Kenya, Etiyopya, Malavi, Somali, Ruanda, Libya, Tanzanya, Sudan, Madagaskar ve Tunus'u ziyaret etmiştir. Bu ülkelerin ziyaret edilmesi ile halihazırda Türkiye'nin diplomatik temsilciliğinin olmamasına rağmen kurulmak istenen ikili ilişkiler, Soğuk Savaş dönemi Afrika-Türkiye ilişkilerini geliştirmesi adına önemlidir. Ancak bu açılımın Kıbrıs meselesi özelinde başarılı olduğu söylenememektedir.. Örneğin, 1965 yılında Birleşmiş Millet Genel Kurulunda, Kıbrıs'ın egemenliğini ve Türk müdahalesini ilgilendiren karar alınırken Sahra Altı ülkeler, Senegal hariç (o da çekimser kalmıştır), ezici çoğunlukla Türkiye aleyhinde oy kullanmışlardır. Sonraki süreçte, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası dönemin Başbakanı Bülent Ecevit yeniden Afrika'ya yönelik bir açılım başlatmak istemiştir. Bu isteği, "Türkiye'nin yeni hedef coğrafyası Orta Doğu ve Afrika ülkeleri olmalıdır" söyleminde de görülebilmektedir. Benzer bir söylem ve politika 30. Hükümet Başbakanı Süleyman Demirel döneminde de Asya ve Afrika söylemleriyle gündemde yer almıştır. Ancak neticede konjonktürel olarak Türkiye'nin Afrika açılımı sonuçsuz kalmıştır. Bağımsızlıklarını kazanan Afrika ülkelerinde Kıbrıs meselesinde oluşacak bölünmenin kendi ülkelerindeki azınlıklara örnek olabileceği korkusu söz konusu olmuştur. İlerleyen süreçlerde, Kıbrıs meselesinin Türkiye'nin dış politika gündeminden düşmesi ile beraber Afrika ilişkileri tekrar ikinci planda kalmıştır.

Açılımın tekrar ön planda olduğu ve bir başka dönem olarak sayılabilecek süreç de 1998-2005 yılları olmuştur. 1998 yılında Türkiye'nin Nijerya büyükelçisi olarak görev yapan Numan Hazar, Afrika ülkeleri ile kurulacak ilişkilerde Kıbrıs meselesinin kolay anlaşılamayacağını belirterek, çok etnik gruplu Kıta'ya yönelik daha kapsamlı bir Afrika politikasının belirlenmesi konusunda ısrarcı olmuştur. Dönemin Dış İşleri Başkanı İsmail Cem'in de buna desteği ile beraber Afrika'ya yönelik kapsamlı bir çalışma içerisine girilmiştir.

Bu doğrultuda, çeşitli özel sektör ve kamu sektörü kadrolarının da katılımıyla "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" kabul edilmiştir. Planın temel amacı, siyasi, ekonomik, kültürel ve diplomatik ilişkilerin zamana içerisinde artırılması olmuştur. Afrika Eylem planının 1998'de tekrar dış politika gündemine gelmesinde küresel gündemin önemli bir etkisi olmuştur.

Türkiye'nin Afrika açılımı Çin, Brezilya, Hindistan gibi güçlerin, 1990'ların sonunda hayata geçirdikleri Afrika açılımı politikalarıyla aynı döneme denk gelmiştir. Dolayısıyla Türkiye aslında küresel gelişmelere paralel olarak, kendi tarihsel ve kültürel yakınlık unsurlarını ortak tarihsel yaşanmışlık çerçevesinde geliştirdiği yeni paradigma ile küresel trendi takip etmiştir. Bununla beraber, 1980'lerde liberal politikalar dünya pazarlarına açılmaya başlayan Türkiye, Afrika'nın sunduğu ekonomik kazanımlardan faydalanmak istemiştir. Yine de, Türkiye'nin içinden geçtiği siyasi istikrarsızlık, ekonomik zorluk ve 1999 depremi gibi faktörler, söz konusu eylem planının AKP iktidarına kadar pratiğe geçirilmesine engel olmuştur. Bu dönemde 2002 yılına kadar dokunulmayan Afrika meselesi tekrar hareketlenmeye başlamıştır. AKP'nin Afrika politikasında bölge ekonomik merkezli bir bölge olarak algılanmıştır. "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" AKP tarafından Afrika ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi konusunda siyasi ve iktisadi iradeyi ortaya koyarak parti gündemine alınmıştır. 2000'li yılların ortalarında baş gösteren küresel ekonomik kriz, girişimler ve girişimciler tarafından geleneksel ticaret ortaklarına karşı ilginin kaybolmasına ve yeni pazar alanlarında açılıma imkân tanımıştır. Böylelikle burjuvazi, AKP iktidarında gelişen ekonomik güç, artan sermaye ile görece riskli ve ana akım ticaret merkezlerinin dışına da açılmıştır. Genel anlamda, Afrika ülkelerinin yönetsel ve ilişkisel yapılanmasından kaynaklı olarak buradaki ülkelerle yapılan ilişkiler çoğunlukla bireysel ilişkiler üzerinden ilerlemektedir.

Bunun nedeni, Afrika'daki ülkelerin kurumsal bir devlet yapılanması içerisinde olmamalarından kaynaklanmaktadır. Buna ilişkin olarak da dünyada Afrika'yı en çok ziyaret eden siyasi liderin Recep Tayyip Erdoğan olması önemlidir. Çünkü söz konusu ziyaretler aynı zamanda Türkiye'nin Afrika açılımını ve ilişkilerini yansıtmaktadır. Ocak 2008'de Afrika Birliği Zirvesi'nde Türkiye'nin "stratejik ortak" ilan edilmesiyle de ilişkiler bir üst seviyeye taşınmıştır. Aynı zamanda 2008'den bu yana Afrika Zirveleri gerçekleştirilmiştir. Türkiye'deki Afrika Çalışmaları bakımından bu zirveler önem arz etmektedir. Türkiye'nin Afrika'ya askeri angajmanı Çin, Rusya, Fransa, İngiltere gibi ülkelere görece yenidir. 2017 sonrası Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile savunma ve güvenlik alanında geliştirdiği iş birliği, son 20 yılda inşa edilen Afrika politikasının askeri derinlik katmıştır. Uzun bir süre boyunca sadece yumuşak unsurları bağlamında bölgede bulunan Türkiye, artık askeri kapasitesi ile Afrika varlığını sürdürmeye başlamıştır. Örneğin, 2017'de Somali'de açılan "TURKSOM Askeri Eğitim Üssü", Türkiye'nin en büyük ilk deniz aşırı askeri eğitim üssü olma özelliğine sahip olan askeri varlığı, Afrika-Türk mevcudiyetinin sert gücü olmuştur. Aynı zamanda, Somali askeri personelinin yaklaşık 1/4'ü burada eğitim görmüştür. Somali, Türkiye'nin Güney Kore'den sonra ilk asker gönderdiği ülke olmuştur. Dünya ticaretinin %90'ının deniz ticareti yoluyla gerçekleştiği göz önüne alındığında bu askeri gelişme Türkiye-Afrika ilişkilerinde önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, genel anlamda tarihsel ve güncel gelişmeler değerlendirildiğinde Türkiye, Afrika ile olan ilişkilerinde stratejik ortaklık potansiyeli taşısa da bu ortaklığa tam anlamıyla erişilememiştir. Türkiye daha çok stratejik iş birliği çerçevesinde ilerlemektedir. Tüm bu gelişmeler sürecinde de Türkiye Cumhuriyeti'nin ve öncesinde Osmanlı Devleti'nin Afrika'da sömürgeci, kolonyalist bir geçmişe sahip olmaması ilişkileri olumlu etkileyen bir faktör olmuştur.

Buna ilişkin olarak dini diplomasi, Afrika toplumlarının dini ve kültürel ilişkilere dokunmayan bir şekilde çerçevelenmiştir. Genel anlamda Türkiye-Afrika ilişkileri bağlamında geliştirilmesi gereken hususlar, sistematik bir Afrika izlencesinin geliştirilmesi ve Afrika'nın Türkiye açısından Avrupa Birliği'ne alternatif değil, aktif ve kendi odağında ele alınması gereken bir aktör/güç olarak algılanmasına ilişkindir.

Soğuk Savaş Sonrasından Bugüne Transatlantik İlişkiler I

Prof. Dr. Didem Buhari

Didem Buhari, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde Profesör olarak görev yapmaktadır. Doktora derecesini Londra Üniversitesi (Royal Holloway) Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Bölümünden, Yüksek lisans derecesini Edinburgh Üniversitesinden, Lisans derecesini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden almıştır.

Transatlantik İlişkiler, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki ekonomik, siyasi, kültürel ve askeri bağları temsil etmektedir. Avrupa Birliği, kıtadaki 27 ülkenin ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlarda entegrasyonunu sağlayan bir siyasi ve ekonomik birliktir. Dünya refahının büyük bir bölümünü oluşturmakta ve aynı zamanda birçok yerine ulaşmaktadır. Avrupa Birliğinin rolü ve Batı ile olan ilişkileri son derece önemlidir. İlk olarak güçlü ekonomik ilişkilerden söz etmek mümkündür. Küresel ekonominin büyük bir bölümünü oluşturan bu ilişkiler, dünyanın en büyük pazarı olan AB ve Amerika arasındaki ticari ortaklığını temsil etmektedir.. İkinci olarak, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) bünyesinde, bölgede oluşabilecek tehditler için stratejik olarak savunma ve güvenlik alanında iş birliği yapmaktadırlar. Bu ilişki, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için önemlidir. (Security Community, ABD ve Avrupa ortak bir kimlik ve tarih duygusuna sahiptir. Stratejik ortaklardan daha fazlasıdır). Adversarial partnership (düşman ortaklığı) kavramı, Avrupa ve Amerika arasındaki ilişkilerin karmaşık yapısının yanı sıra rekabetçi veya çatışmalı unsurların varlığını kabul ederek, stratejik bir ortaklığın varlığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Çin borç diplomasisi göze çarpmaktadır. Çin'in borç verdiği ülkeleri ekonomik olarak bağımlı hale getiren bu diplomasi, genellikle büyük ölçekli altyapı projeleri veya kredi sağlama yoluyla diğer ülkelerle ekonomik ilişkileri güçlendirmeyi hedeflemektedir. ABD ve AB, Çin'in bu stratejisini kendi nüfuz alanlarını genişletme veya rekabet avantajı

sağlama çabası olarak algılayabilirler ve bu durum transatlantik ilişkilerde gerginliklere yol açabilir. Ayrıca NATO'nun git gide Rusya'yı çevrelemesi, değişen dünya düzeninde ülkelerin ilişkilerini etkilemektedir. NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönemdeki genişlemesi, Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerinin NATO'ya katılmasıyla devam etmiştir.

Rusya, bu genişlemeyi kendi sınırlarına doğru bir tehdit olarak görmekte ve NATO'nun askeri varlığının artırılmasını, Rusya'nın ulusal güvenliği açısından bir tehdit olarak algılamaktadır. Ancak, NATO'nun Doğu Avrupa'da ve Baltık ülkelerinde askeri varlığını artırma kararı, NATO'nun savunma ve caydırıcılık politikalarına yönelik alınmıştır ve Rusya'ya doğrudan bir tehdit olarak değil, NATO üyelerinin güvenliğini sağlama amacını taşımaktadır. Bu durum, NATO ve Rusya arasındaki gerilimleri artırabilir ve ilişkileri gerilimli hale getirebilir. Bir diğer ilişki ise birlikte güç dengesi gözetmeleridir. Birlikte hareket ederek küresel alanda güç dengesini şekillendirirler. Tarihsel olarak bakıldığında zaman, Monroe Doktrini'nden vazgeçip Birinci Dünya Savaşı'na katılarak ABD, erken bir transatlantik birliktelik örneği sergilemiştir. Benzer şekilde, İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında Avrupa'ya yaklaşarak Marshall Planı gibi önlemleri alan ABD, transatlantik ilişkileri güçlendirmiş ve NATO'nun kuruluşuna katkı sağlamıştır. Bu süreçte ABD'nin Avrupa'daki varlığı ve NATO ile ilişkileri, Sovyet yayılmasının önlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. II. Dünya savaşı sonrası iki kutuplu bir sistem ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda Doğu Bloğu (SSCB) ve Batı bloğu (ABD, kapitalist devletler), transatlantik ilişkilerin temelini oluşturarak tarihe geçmiştir. NATO'nun işlevi devam ederken, soğuk savaş ve akabinde Sovyetler Birliği'nin dağılması güvenlik ve savunma alanlarında önemli bir rol oynamaya devam etmesini sağlamıştır. Ayrıca, ticari ve ekonomik bağlantılar ABD ile Avrupa arasında artmış ve çeşitli ticaret anlaşmaları gibi adımlarla desteklenmiştir. Küresel güvenlik tehditlerine karşı iş birliği, özellikle terörle mücadelede, transatlantik ilişkilerin önemli bir parçası olmuş ve Afganistan ve Irak gibi bölgelerde ortak operasyonlar gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Ancak, bazı konularda, özellikle Irak Savaşı gibi durumlarda ABD ve Avrupa arasında görüş ayrılıkları yaşanmıştır ve bu, ilişkilerde gerilime neden olmasını sağlamıştır. Küresel finansal krizi ve Avrupa'nın ekonomik sorunları, transatlantik ilişkilere ek bir boyut kazandırmış ve ekonomik iş birliğinin önemini arttırmıştır. Ticaret anlaşmaları müzakereleri ve ekonomik reform çabaları gibi girişimler, ilişkilerin canlı kalmasına ve derinleşmesine katkı sağlamıştır.

Transatlantik ilişkiler üzerine farklı tezlerden bahsetmek gerekirse; ABD imparatorluğu/emperyalizmine (Pax Americana ya da Amerikan Barışı) değinebiliriz. 'Avrupa itaatkârdır ve ABD ne derse onu yapar'. Bir diğer husus ise, karşılıklı bağımlılıktır. Çıkar uyumu aslında devletlerin birbirlerine olan ihtiyaçlarını vurgulamaktadır. Ayrıca çok taraflılık ve uluslararası istikrar kavramı da ön plana çıkmaktadır.

Türk İstihbaratında Sınamalar ve Fırsatlar

Doç. Dr. Ali Burak Darıcılı

Ali B. Darıcılı, Türkiye Başbakanlık İstihbarat ve Güvenlik Dairesi'nde Vaka Memuru olarak 15 yıl görev yaptıktan sonra, 2014 yılı itibariyle uluslararası ilişkiler disiplinde siber güvenlik, dijital alan, istihbarat, güvenlik ve terörizm konularında çalışmalara başlamıştır. 2017 yılından beri Bursa Teknik Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doçent olarak görev yapmaktadır.

İstihbarat, salt bir haber toplama çalışmasından ziyade istihbarat ihtiyaçlarının tespiti ve yönlendirilmesi, haberin toplanması, haberin işlenmesi ve istihbaratın yayımı ve kullanılması şeklindeki aşamalara sahip bir 'istihbarat çarkı' şeklinde tanımlanabilir. Uluslararası ilişkilerin temel taşlarından biridir ve genellikle uluslararası güvenlikle ilişkilendirilir. Modern güvenlik çalışmaları bağlamında, güvenlik kavramı dar ve geniş anlamlar içerir. Dar güvenlik kavramı, genellikle askeri veya savunma alanındaki tehditlere odaklanır. Bu, devletin fiziksel güvenliği, toprak bütünlüğü ve savaş durumunda ülkenin korunması gibi konuları içerir. Özellikle askeri istihbarat, bu tür tehditlere karşı bilgi toplama ve analiz etme süreçlerini içerir. Geniş güvenlik kavramı ise dar güvenlik kavramının ötesine geçer. Bu yaklaşım, sadece askeri tehditlerle değil, aynı zamanda ekonomik, çevresel, sosyal ve siyasi tehditlerle de ilgilenir. Örneğin, ekonomik istihbarat, ticari faaliyetlerde riskleri belirlemek ve ulusal ekonomik çıkarları korumak için kullanılabilir. Sosyal istihbarat ise toplumsal huzursuzlukların önceden tespit edilmesi ve önlenmesi amacıyla kullanılabilir.

İstihbarat faaliyetleri, tarihsel olarak birçok ülkede devletlerin güçlenmesi ve çıkarlarını koruması için kullanılmıştır. Örneğin, coğrafi keşiflerle ilgili istihbarat faaliyetleri, bir ülkenin ekonomik ve askeri gücünü artırmak amacıyla diğer bölgeleri keşfetme ve sömürme çabalarını desteklemiştir.

Benzer şekilde, askeri istihbarat, bir ülkenin askeri operasyonlarını planlamak ve düşmanlarını izlemek için kullanılmıştır. Birinci Dünya Savaşı döneminde askeri istihbarat yoğunlukla kullanılmaktayken İkinci Dünya Savaşından sonra sivilleşmeye başlamıştır. Bu sivilleşme Milli İstihbarat Teşkilatında da gözlemlenmiş, Teşkilat TSK'dan ayrılıp Başbakanlığa bağlanmıştır. Soğuk Savaş döneminde, istihbarat faaliyetleri özellikle stratejik bir öneme sahipti. Örneğin, MI5 ve MI6 gibi kuruluşlar, Birleşik Krallık'ın ulusal güvenliğini korumak için Sovyetler Birliği ve diğer potansiyel tehditlere karşı istihbarat topluyordu. ABD'de CIA gibi kuruluşlar, Soğuk Savaş döneminde Amerika'nın çıkarlarını korumak ve Sovyet tehditlerini izlemek için kullanılmıştır. Ancak, günümüzde istihbarat faaliyetleri daha geniş bir perspektife sahiptir. Terörizm, siber güvenlik ve çevresel tehditler gibi yeni ve karmaşık tehditlerle başa çıkmak için istihbarat, teknoloji ve analiz yöntemlerini sürekli olarak geliştirmektedir. Bu bağlamda, istihbaratın sivil toplum kuruluşları ve özel sektör gibi farklı alanlarda da kullanılması yaygınlaşmıştır.

Asimetrik tehditler, geleneksel askeri tehditlerden farklı olarak düşük maliyetli, yaratıcı ve beklenmedik yöntemlerle ortaya çıkan tehditlerdir. Bu tür tehditler, genellikle devlet dışı aktörler veya terör örgütleri tarafından gerçekleştirilir ve hedeflenen ülkenin savunma

Asimetrik tehditler, geleneksel askeri tehditlerden farklı olarak düşük maliyetli, yaratıcı ve beklenmedik yöntemlerle ortaya çıkan tehditlerdir. Bu tür tehditler, genellikle devlet dışı aktörler veya terör örgütleri tarafından gerçekleştirilir ve hedeflenen ülkenin savunma sistemlerini aşma ve güçlülere neden olma potansiyeline sahiptir. Özellikle siber saldırılar, siber casusluk, terörizm ve organize suçlar gibi alanlarda ortaya çıkan asimetrik tehditler, modern güvenlik çalışmalarında giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

Asimetrik tehditlerle başa çıkmak için istihbaratın rolü kritiktir. Bu tür tehditler genellikle geleneksel istihbarat metotlarıyla tespit edilmesi ve engellenmesi zor olabilir. Bu nedenle, istihbarat toplama ve analiz kapasitesinin sürekli olarak geliştirilmesi ve güncellenmesi önemlidir. Ayrıca, istihbarat birimlerinin diğer güvenlik kurumları ve uluslararası ortaklarla işbirliği yapması ve bilgi paylaşımını artırması da gerekmektedir.

Özgürlük ve güvenlik arasında bir denge kurulması da önemlidir. İstihbarat faaliyetlerinin demokratik normlara ve insan haklarına uygun şekilde yürütülmesi, bireylerin temel haklarını korurken aynı zamanda toplumun genel güvenliğini sağlamaya yönelik olmalıdır. Bu nedenle, istihbaratın toplumun güvenliği ve özgürlüğü arasında dengeli bir şekilde işlemesi sağlanmalıdır. Tüm bu sürecin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekir. İstihbaratı tek başına güçlü olan bir ülkenin mutlak güce sahip olduğu söylenemez, aynı şekilde ekonomi ve bürokrasisinin de doğru karar alma süreçleri ekseninde gelişmesi ve denetimlerinin yüksek olması doğru ve güçlü istihbaratı besleyen faktörlerdendir.

Türk Dış Politikası II

Doç. Dr. Selver Şahin

Selver Şahin, Doktorasını Canterbury Üniversitesi'nden almış ve Royal Melbourne Institute of Technology'de araştırmacı ve öğretim üyesi olarak çalışmıştır. International Intervention and State-Making: How Exception Became the Norm başlıklı kitabı Routledge tarafından basılmıştır. Şu anda Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi olarak akademik kariyerine devam etmektedir.

Türk dış politikasının analizi, çeşitli yöntemler ve paradigma çerçeveleri altında derinlemesine incelenerek, tarihsel ve güncel bağlamlarıyla ele alınabilir. Bu analiz, Türkiye'nin dış politikasını etkileyen faktörlerin karmaşıklığını ve çeşitliliğini anlamak için kapsamlı bir yaklaşım gerektirir. Birincil olarak, liderler odaklı bir yaklaşım olan bireysel seviye analizi, Türkiye'nin dış politikasının belirlenmesinde liderlerin rolünü vurgular. Bu yaklaşım, liderlerin kişisel özellikleri, ideolojileri ve siyasi tercihlerinin dış politika kararlarını nasıl etkilediğini incelemeyi amaçlar. Örneğin, Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliği altında Türkiye'nin dış politikası, AK Parti'nin İslamcı kökenlerinden ve neo-Osmanlıcı vizyonundan etkilenmiştir. İkincil olarak, kurumlara odaklı bir yaklaşım, devletin iç yapısını ve kurumlar arası etkileşimi dikkate alır. Bu çerçevede, Türk dış politikasının rasyonel aktör modeli içinde nasıl işlediğini anlamaya odaklanır. Örneğin, Dışişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı gibi kurumlar arası ilişkiler, dış politika kararlarının şekillenmesinde kritik bir rol oynar. Üçüncü olarak, örgütsel yöntem, devletin içindeki kurumların ve kuruluşların rolünü vurgular. Bu yaklaşım, Türkiye'nin dış politikasını belirleyen çeşitli kurumların (örneğin, İstanbul Ticaret Odası, TİKA gibi) karar alma süreçlerine ve etkileşimlerine odaklanır. Özellikle, Türk diasporası ve sivil toplum kuruluşları gibi aktörler, Türkiye'nin dış politikasında önemli bir rol oynar. Dördüncü olarak, uluslararası sistem odaklı yöntemler, Türkiye'nin dış politikasının uluslararası ilişkiler bağlamında nasıl şekillendiğini inceler.

Bu çerçevede, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci, NATO üyeliği, Orta Doğu'daki krizler gibi uluslararası faktörlerin Türkiye'nin dış politikasını nasıl etkilediğini ele alır.

Son 20 yılda Türkiye'nin dış politikasındaki dönüşüm, çeşitli faktörlerin etkisi altında gerçekleşmiştir. Bu dönüşümü açıklayan çalışmalar, genellikle sistemsel faktörlere, AB sürecine veya liderlere odaklanır. Türk Dış Politikası paradigması üzerinden bu dönüşümü incelediğimizde, 'Stratejik Derinlik' doktrininin yükseliş dönemi ile Arap Hareketlerinin etkileri arasında bir zıtlık olduğunu gözlemliyoruz. Arap Hareketleri, Türkiye için bir fırsat olarak görülmüş, özellikle Ahmet Davutoğlu'nun liderliği altında Türk modelinin bölgedeki diğer ülkelerle paylaşılacağı bir dönem olarak değerlendirilmiştir. Ancak, Arap Hareketleri sonrasında ortaya çıkan sonuçlar Türkiye için olumsuz olmuştur. Rejim değişiklikleri gerçekleşmemiş, Mısır'da darbeler yaşanmış, IŞİD gibi terör tehditleri ortaya çıkmış ve Türkiye, ABD'nin bölgesel müttefiklerinden farklı bir yol izlemiştir. Özellikle PKK gibi terör örgütlerinin güçlenmesiyle birlikte, Türkiye sınır ötesi operasyonlar gerçekleştirmiştir. Ayrıca, 11 Eylül sonrası dönemde NATO'nun gündemine gelen terör tehdidi de Türkiye'nin dış politikasını etkilemiştir. Türkiye'nin güvenlik hedefleri, dış politikasını belirleyen önemli faktörler arasındadır. Ankara'daki Rus Büyükelçisi'ne düzenlenen suikast olayına rağmen, Rus-Türk ilişkileri istikrarını korumuştur.

ABD ile ilişkiler de Türkiye'nin dış politikasında önemli bir rol oynamıştır. 2004 yılında ABD'nin Türkiye'ye Patriot füzeleri yerleştirmesi, sonrasında ise S-400 anlaşmasına gidilmesi, Türkiye'nin dış politikasında Amerika ile olan ilişkilerinin karmaşıklığını göstermektedir. İbrahim Kalın'ın "değerli yalnızlık" kavramı, Türkiye'nin dış politikasındaki stratejik tercihlerine dair bir retorik haline gelmiştir. Özellikle Suriye ve Mısır gibi ülkelerle ilişkilerde, Türkiye'nin yalnızlık tercihini vurgulayan bu kavram, kurumsal yapılanmanın anlaşılması için önemlidir. İbrahim Kalın gibi önemli aktörlerin rolü, Türkiye'nin dış politikasını belirlemede etkilidir. Kalın'ın liderlik tarzı ve kurumsal yapılanmadaki katkıları, Türkiye'nin dış politikasındaki evrimin anlaşılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Kamu diplomasisi ve yumuşak güç araçları da Türkiye'nin dış politikasında önemli bir yer tutar. Diaspora diplomasisi yapan kurumlar, Türkiye'nin çıkarlarına hizmet etmek için çalışır. Örneğin, Yunus Emre Enstitüsü ve TİKA, Türkiye'nin kültürel ve insani etkisini artırmak için çaba gösterir. BM'nin yardım çağrısı oranı ve TİKA'nın toplumsal desteği, Türkiye'nin uluslararası alandaki etkisini yansıtır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin dış politikasının analizi, çeşitli faktörlerin etkileşimi ve karmaşıklığı içinde gerçekleşir. Sistemsel, kurumsal, lider odaklı ve paradigma temelli yaklaşımların bir araya getirilmesi, Türkiye'nin dış politikasını kapsamlı bir şekilde anlamak için gereklidir.

Türkiye – Rusya İlişkileri

Prof. Dr. Yelda Ongun

Yelda Ongun, Hacettepe Üniversitesinde Yüksek Lisans, Gazi Üniversitesinde doktora çalışmaları sonrası akademik hayatına başlamıştır. Halen Başkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi dekanıdır Ayrıca Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi Müdürlüğü görevlerini de yürütmektedir.

İmparatorluk geleneğinden gelen iki devlet olan Türkiye ve Rusya ilişkileri tarih boyunca –kısa aralıklar dışında- genellikle rekabet ve düşmanlıkla anılır. İlişkilerin tarihsel süreci incelendiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış nedenlerinden biri olan Rusya İmparatorluğu 17.yy-20.yy arası dönemde Osmanlı'nın en çok savaştığı devlettir. II. Katerina zamanı Osmanlı Devleti'nin iki büyük savaş ile büyük kayıplara uğradığı dönemdir. 1768-1774 Osmanlı – Rus Savaşı ve sonucundaki Küçük Kaynarca Antlaşması ardından 1787-1792 Osmanlı Rus savaşı ve sonucundaki Yaş Anlaşmalarıyla beraber Osmanlı İmparatorluğu büyük kayıplar vermiştir. Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılda imzalamış olduğu en ağır antlaşmaların başında gelir. Bu antlaşmayla beraber Karadeniz artık Türk gölü olmaktan çıkmış ve Ruslar ilk kez kapitülasyonlardan faydalanmıştır. Müslüman bir Osmanlı toprağı olan Kırım'ın da kaybedilmesiyle beraber Rusya Karadeniz'de stratejik başarıya sahip olmuş ve donanma kurma imkanını elde etmiştir. Bu gelişmeler 19.yy boyunca boğazlar sorununu gündeme getirecektir. Osmanlı Devleti'nin ekonomisini iflasa sürükleyen ilk dış borcunu da Kırım Savaşı nedeniyle İngiltere'den almıştır ve Düyun-u Umumiye giden süreç başlamıştır.

93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı da Avrupa topraklarının yaklaşık üçte ikisinin kaybedildiğı ve sonucundaki Ayastefanos Antlaşması ile Rusya'nın Balkanlarda hâkim konumuna gelmesiyle Batılı devletler de gözünü Osmanlı Devletine çevirmiştir ve sonucunda Berlin

Berlin Konferansı toplanmış ve Ermeni meselesi de uluslararası bir sorun haline burada gelmiştir. Ermeni meselesinin başlangıç noktası olarak görülen bu konferanstan sonra Ermeniler yurt ve reformlar arayışına girmiş ve çıkarları doğrultusunda Rusya ile iş birliği yapan Ermeniler bu yüzden önce hafif adli suçlarla sonrasında vatana ihanet ile yargılanacakları eylemlere girişerek tutuklanmışlardır. Akabinde gerçekleşen Ermeniler için sevk ve iskân yasası ve sonuçları da Türk iç ve dış politikasında halen etkileri süren gelişmeler silsilesinin kökenini oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonunda Molotov-Sarper görüşmesi de Türk-Rus ilişkilerinde güven sarsan dönemlerden biri olmuştur. Bu görüşme, Kasım 1945'te süresi dolacak olan 1925 Sovyetler Birliği ve Türkiye Dostluk Antlaşması'nın yinelenmeyecek olması üzerine Türkiye'nin Moskova büyükelçisi Selim Sarper ile Sovyetler Birliği'nin Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov arasında gerçekleşmiş ve Sarper'in Ankara'ya danışmaksızın reddetmiş olduğu talepler içermektedir. Talepler arasında Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere verilmesi ve Boğazlardan istenen ciddi imtiyazlar mevcut olması sebebiyle reddedilmesi Türkiye'deki Sovyet tehdidinin başlangıcı olacak ve ilerde Türkiye'nin Batı Bloğuna girmesine neden olacaktır.

Türkiye-Rusya ilişkileri tarihte beş istisnai yakınlaşma dönemi geçirmiştir. Bunlardan ilki 1789-1805 yılları arasında III. Selim'in savaş yerine diplomasiyi seçen dış politikası sayesinde.

İkincisi 1833-1841 yılları arasında II. Mahmut döneminde Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı sonucunda yenik düşen Osmanlı Devleti Mısır sorununu çözmek için Rusya'dan yardım istenmiş ve Hünkar İskelesi anlaşması imzalanmıştır. Söz konusu bu anlaşmanın kapalı olan maddesine göre; Osmanlı Devleti'ne Rusya tarafından sağlanan yardıma karşılık, Rusya eğer bir saldırıya uğrarsa, Osmanlı Devleti, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını Rusya'nın çıkarına uygun bir biçimde diğer devletlere kapatacağı. Üçüncü yaklaşma dönemi Kurtuluş Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. 1917 Devrimiyle Rusya'da Batı'ya karşı bir rejimin kurulmuş olması bu dönemde Bolşeviklerle Türkiye'yi yakınlaştıran en önemli etken olmuştur. 26 Nisan 1920'de, Mustafa Kemal, Lenin'e gönderdiği mektupta Ankara hükümetinin Misak-ı Milli'ye dayanan politikasını açıklayarak, Moskova ile askeri ve siyasi ittifak kurulmasını istemekteydi. İki ülke arasındaki dördüncü yaklaşma dönemi 1960'ların ikinci yarısından başlamıştır. ABD ile yaşanan krizler ve sonrasında Johnson mektubu ile çok yönlü bir dış politikaya geçen Türkiye Stalin sonrası değişen Sovyet Politikasının yapıcılarında olan Kruşçev'in barış içinde bir arada yaşama politikası sayesinde bir yaklaşma dönemi daha yaşamıştır. 1965'ten itibaren başlayan üst düzey ziyaretler bu barışçıl ortamı desteklemiştir fakat devamında 1978'de silah ambargosu sonrası kapatılan Türkiye'deki ABD üslerinin yeniden açılması ve 1979'da Afganistan'ın işgali Rusya'yla olan yaklaşma dönemini tersine çevirmiş ve İran devrimi ile Türkiye'nin ABD ile yaklaşması da Sovyetler tarafından olumlu okunmamıştır.

SSCB'nin dağılması sonrasında Rusya Batı ittifakına karşı oluşturduğu tamponları kaybetmiş ve küçülme yaşamıştır. NATO'nun genişlemesi Rusya tarafından ana tehdit kaynağı olarak görülmüş ve Ukrayna-Gürcistan bölgesindeki olası ilerlemelerine karşı sınır bölgesinde AB ve NATO varlığı bulundurmamak istemeyen Rusya olaylara fiilen müdahale etmiştir. ABD Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Avrasya coğrafyası da dahil

olmak üzere askeri üslerini çoğaltarak Rusya'ya olan jeostratejik üstünlüğünü güçlendirmiştir.

ABD'nin mutlak güç olarak dünyanın her bölgesinde çıkan çatışmalarda ve demokrasi krizlerinde yerini alan küresel güç yaklaşımı 2007'de Putin'in Münih Konferansı esnasında yaptığı tarihi çıkışla sorgulanmıştır. Tek kutuplu dünya düzeninin yarattığı güç hegemonyasının olası tehlikelerinden ve dezenformasyonlarından bahseden Putin bu konuşmasıyla bundan sonraki saldırılarının da zeminini hazırlamıştır. 2014 Kırım işgali ve Ukrayna savaşı bunun en somut örnekleridir. Rusya 2200 km'den fazla sınırı paylaştığı Ukrayna'nın olumlu NATO ve AB ilişkilerini ve tarihsel geçmişi gerekçe göstererek Ukrayna'ya saldırmış ve kendi tampon bölgelerini oluşturmayı hedeflemiştir. Bölgesel bütünlüğünü korumaya yönelik bu saldırılarının yanı sıra Rusya ekonomiden güvenliğe uluslararası sistemin temel katılımcılarından biri olduğunu göstermek ve bölgede etkinliğini artırmak isteyen politikalar benimsemiştir. Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), BRICS, Avrasya Ekonomik Birliği, Asya Altyapı ve Kalkınma Bankası bu politikanın köşe taşlarıdır.

Bu dönemde Türkiye ile ilişkilerinde de dönüm noktası olan bir uçak krizi yaşanmıştır. 24 Kasım 2015'te Rus savaş uçağı Türk hava sahasını tüm uyarılara rağmen ihlal ettiği gerekçesiyle düşürülmüş ve sonrasında iki ülke arasında yakın tarihin en önemli krizi başlamıştı. Bu krizi bir ihanet olarak okuyan Putin uçağın düşürülmesi ile Rusya'yı mağdur bir konuma sokmuş ve normal bir zaman diliminde Suriye'ye sokmakta zorlanacağı S-400 Hava Savunma Sistemini bölgeye kurmasını kolaylaştıracak bir oldu-bitti yaratmış ve Rusya, bu süreç sonrası Suriye'deki siyasi ve askeri varlığını çok güçlendirmiştir.

Bu krizden sonra ilişkilerde iyileşme sürecini hızlandıran en önemli adım, Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev'in arabuluculuğuyla başlamıştır.

15 Temmuz 2016'da Türkiye'de yaşanan darbe girişiminde Moskova'dan Türkiye'ye gelen destek açıklamaları ise normalleşme dönemine ivme kazandırmıştır. Akabinde Türkiye 2017 Aralık ayında Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemi satın almıştır. ABD'nin Türkiye'yi F-35 programından çıkarmasına sebep olacak bu olay Rusya ile Türkiye ilişkilerini güçlendirmiş ve sonrasında olan 2018 Soçi Görüşmelerinde de Suriye'de İdlib operasyonu öncesi silahtan arındırılmış bir bölge kurulması üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Türkiye, Rusya'nın S-400 füze savunma sistemini satın alarak bir taraftan acil güvenlik ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflerken, diğer taraftan da stratejik olarak Batı'ya alternatifsiz olmadığı mesajını vermeye çalışmıştır. Düzelen bu ilişkiler ekonomik anlaşmaları da doğurmuş ve Rusya, Akkuyu'da yapımı süren nükleer santral projesini Ankara-Moskova iş birliğinin sembol yatırımlarından biri olarak gördüğünü vurgulamaktadır. Türkiye ile Rusya arasında giderek artan ve derinleşen ilişkiler, Batı'da özellikle Ukrayna'yı işgal girişimi sonrasında uygulanmaya başlanan ekonomik yaptırımların delinmesi açısından kaygı yaratıyor. ABD ve Avrupa Birliği'nin tek taraflı yaptırımlarına katılamayacağını ilan eden Türkiye, buna karşın yaptırımları kendisi üzerinden delinmesine izin vermeyeceğini de kayda geçirmiştir.

Türkiye Rusya'ya yönelik Batılı yaptırımların artması karşısında süregelen dengeli-faydacı bir tutum sergilemektedir. İki güç faktörü içinde vazgeçilmez bir jeostratejik öneme sahip olan Türkiye bu dengeli politikası sayesinde uluslararası arenada önemini artırmaktadır. Gündemde Rusya'ya yönelik tehdit algısının Karadeniz odaklı olmak üzere bölgesel güvenliğe yansımaları, Tahıl Anlaşması özelinde bölgesel ticaretin durumu ve bunun küresel ticarete etkisi, tarafların Kafkasya'dan Suriye'ye Libya'dan Akdeniz'e diğer küresel meselelere son dönemde artan biçimde farklılaşan yaklaşımları gündemin perde arkasındaki zorlu konu başlıkları olarak

sırada beklemektedir. Türkiye'nin bu politikası sayesinde en az hasarla Türkiye - Rusya ilişkilerinin süreceği beklenmekle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülme sürecini başlatmasından bu yana Türk-Rus ilişkilerinin geleceğinin de tarihsel kazanımlardan gördüğümüz kadar kırılğan olduğunu ve hassas dengelerin dikkate alınmasını gerektiği unutulmamalıdır.

Soğuk Savaş Sonrasından Bugüne Transatlantik İlişkiler II

Prof. Dr. Didem Buhari

Didem Buhari, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde Profesör olarak görev yapmaktadır. Doktora derecesini Londra Üniversitesi (Royal Holloway) Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Bölümünden, Yüksek lisans derecesini Edinburgh Üniversitesinden, Lisans derecesini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden almıştır.

Transatlantik çatlaklar, ABD ile Avrupa arasındaki siyasi, ekonomik veya askeri meselelerde ortaya çıkan görüş ayrılıklarını ve gerilimleri ifade eder. Bu çatlaklar, belirli dönemlerde farklı öncelikler, politika tercihleri veya stratejik hedefler nedeniyle ortaya çıkabilir. İlk olarak, Transatlantik ittifak içinde güvenlik ikileminden bahsetmek gerekirse; bu ikilem terk edilme ve kapana kısılma ile açıklanabilir. Keza, ABD ve AB bu korkudan muzdariptir. Ayrıca, istenmeyen komşularla savaşa sokulma söz konusudur. Dış politikada daha muhafazakâr (Neo-Conservatist) bir yaklaşım benimsendiği söylenebilir. Liberal bir dünya düzeni ve genişleyen aktif bir dış politika mevcuttur. Amerika, değişen ve gelişen Avrupa ile daha yakın ilişkiler geliştirmek istemektedir (bağlanma isteği). Bu süreçte, Almanya ve Fransa'ya bir antipati oluşmaktadır. Çok taraflılık (multilateralism), Avrupa Birliği'nin desteklediği bir konsept iken Amerika buna karşı çıkmaktadır. Ayrıca, Avrupa Birliği'nin yumuşak güç diplomasisinin yanında Amerika, askeri güç kullanımına yatkındır.

Alt yapısı olmayan Avrupa'yı kalkındırmak amacıyla Marshall Planı (Avrupa'nın yeniden imarı ve kalkınması için Amerikan desteği) uygulanmıştır. Avrupa ekonomik anlamda çok güçlenmiştir ve neredeyse dolara rakip olacak noktaya gelmiştir. Savunma ve güvenlik alanında yatırımların artırılması, Amerika tarafından NATO bünyesinde olan Almanya ve Fransa için beklenmektedir.

Avrupa'da Amerikan karşıtlığı göze çarpmaktadır (Fransa özellikle Amerikan emperyalizminde asimile olmak istememektedir). Amerikan karşıtlığı; French Leftists ve Popülists olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte Avrupalılara baskı uygulanmaktadır, 'Amerika çok mu provoke ediyor?' sorusu gündeme gelmektedir. Tuzağa Düşme Korkusundan (Avrupa perspektifi) söz etmek mümkündür. ABD'nin yapmış olduğu yaptırımlar ve yayılmacılık bu dönemde Avrupa'ya da zarar vermektedir. Yükselen güçlere karşı stratejik diyalog kurulma ihtiyacı doğmaktadır. 'Rusya bölgesel bir güç bize rakip değil diyen Amerika'ya karşı Rus tepkisi dikkat çekmiştir'. Kötü örnekler birbirini izlemektedir; Clinton'ın Kosova operasyonu, Bush'un terörle savaşı ve Irak'ın işgali bunlardan bazılarıdır. Bunun yanında Avrupa açısından terk edilme korkusu oluşmaktadır. Avrupa'nın endişesi, Amerika bizi terk mi edecek ve NATO güvenlik konusunda ne kadar güvence veriyor sorularını doğurmaktadır. Rusya askeri bir tehdit olarak görülmekte ve ABD/NATO'nun Avrupa'ya daha fazla füze konuşlandırması gerekmektedir. 'ABD'nin 5. Maddeye uymayacağı ve Rusya'nın saldırısı durumunda Avrupa'yı terk edeceği şüphesi oluşmaktadır'. Avrupa Birliği'nde Atlantikçilere karşı Avrupalılar ayrımı oluşmaya başlamaktadır. Atlantikçiler Avrupa'nın güvenliği ve savunması için öncelikle ABD ve NATO'ya güvenmektedir. Avrupalılar ise özerk bir Avrupa güvenliği ve savunmasına sahip olmak istemektedir.

ABD'nin görüşüne göre transatlantik ittifak üçe ayrılmaktadır. İlki, ABD'nin güvenliği ve misyonu açısından vazgeçilmez olduğudur (Avrupa'nın stratejik önemi ve 2. Dünya Savaşı'nın tarihi hafızası). İkincisi, iş bölümü tartışmalarıdır. "ABD savaşı, AB bulaşık yıkar." (John Peterson). Avrupa askeri gücüne olan ihtiyaç sorgulanmaktadır. Üçüncüsü ise, yük paylaşımıdır; Avrupa, ABD ve NATO'yu desteklemek için ödeme yapmalı ve desteklemelidir. Soğuk savaştan sonra 'Baba Bush' ile düzenlemeye gidilmiş ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortak düşmanın ortadan kalktığı söylenmiştir. Yeni dünya düzeniyle eski düşmanlar liberal düzene entegre olmuşlardır. Henry Kissinger bunu inkâr ederek, "Avrupa ile konuşmak istersem kimi arayabilirim?" demiştir. Eski Avrupa ve Yeni Avrupa düzenine dikkat çekilmektedir.

Amerika'da Avrupa karşıtlığı (Amerikan popülizmi): Avrupalılar, ulusal güvenliğini koruyamayan ve kendini çok taraflılığa adanmış bir aktör olarak nitelendirilmektedir. Cumhuriyetçiler, Demokratları Avrupalılara benzetmekle suçlamaktadır (ulusal güvenlik konusunda zayıf, düşmanlara karşı yeterince sert değil, fazla çok taraflı, kendi başına hareket etme kapasitesi zayıf). Zamanla Avrupa enerji konusunda Rusya'ya bağımlı hale gelmiştir. Bu durum Amerika için tehdit oluşturmaktadır. 2006'da Rusya Gazprom'u Ukrayna'ya baskı yapmak için boru hattını 2 gün boyunca kapatmış ve bu durum Avrupa'daki arzı büyük oranda etkilemiştir (2009'da 14 gün boyunca kapatılmıştır). Soykırım suçları ve etnik temizlik gibi saldırı suçlarına bakan kuruluş, International Criminal Court (ICC), 1 Temmuz 2002 tarihinde kurulmuş ve 11 Mart 2003 tarihinde çalışmaya başlamış uluslararası bir mahkemedir. İlave olarak, Uluslararası çevre anlaşmalarına bakılırsa, Kyoto protokolü 1997 yılında ABD tarafından imzalanmış olsa da sonrasında Paris Anlaşmasına yerini bırakmış; hatta 2020 yılında ABD anlaşmadan çıkmış, daha sonra 2021'de tekrar anlaşmaya parti olmuştur.

Dünya Ticaret Örgütünde Muz Savaşları: Avrupalılar, eski sömürgelerle anlaşma yapmışlar, Latin Amerikalılar korunmuştur. Latin Amerika, Karayipler'e nazaran muzlar için yüksek vergi koymaktadır.

Transatlantik ilişkilerdeki zorluklar, ABD ve Avrupa arasındaki ilişkilerin karmaşıklığını yansıtır. ABD, Avrupa'nın savunma yükünü paylaşmasını isterken, bağımsız bir Avrupa'nın güçlenmesinden endişe duyabilir. Avrupalılar ise, ABD'nin güvenlik garantilerini sürdürmesini isterken, ABD'nin ekonomik ve siyasi üstünlüğünü kabul etmek istemeyebilirler. Dengeli bir transatlantik ortaklık, daha az Amerikan egemenliğiyle birlikte daha fazla Avrupa'nın katılımını gerektirir. Bu, ABD ve Avrupa'nın çıkarlarına uygun bir denge sağlayabilir ve güvene dayalı bir ilişkiyi güçlendirebilmektedir. Avrupa krizi, Avrupa'nın kararlarının kendi vermesi gerektiğini ön görmektedir. Merkel, Trump'a, 'NATO'ya güvenilmemesi gerektiğini' söylemiştir.

Avrupa'nın yeni savunma girişimi olan Permanent Structured Cooperation (PESCO), Aralık 2017'de kabul edilmiştir. (Mogherini'nin söylemiyle: "Avrupa savunması için tarihi bir gün"). Avrupa Birliği'nin kurucu bünyesiyle NATO beraber çalışmaktadır, rekabet ve ayrımcılık yoktur ilkesi esas olarak benimsenmiştir. PESCO'nun kriterleri şunlardır; AB ve NATO geliştirilebilir konularda uyum sağlamalıdır, PESCO kuvvetleri ve kapasiteleri NATO için kullanılabilir olmalıdır ve PESCO, AB üyesi olmayan NATO müttefiklerine açık olmalıdır.

Terörizm

Prof. Dr. Serdar Erdurmaz

1987-1990 yılları arasında NATO karargâhı Brüksel/Belçika'da daimi görevde bulundu. Aynı yıllarda Brüksel Askeri Ataşeliği ofisini kurarak bu görevi yürüttü. Yüksek Lisans ve Doktora'sı Uluslararası İlişkiler üzerine yapmıştır. Askeri Strateji, Sevk ve İdare konularında uzmandır. Şu anda Atılım Üniversitesi'nde Yarı Zamanlı Öğretim Üyesi olarak akademik kariyerine devam etmektedir.

Günümüz dünyasında savaşların dışında önemli iki tehdit bulunmaktadır. Bunlardan biri, düzensiz göç faaliyetleri diğeri ise terörizmdir. Terörizm dönemsel ve farklı türlere göre değişiklik göstermektedir. Bir faaliyetin terör olarak nitelendirilebilmesi için öncelikle siyasi bir amaca hizmet etmesi gerekir. Banka soygunu veya hırsızlık gibi faaliyetler, terör faaliyeti olarak değerlendirilemez. 11 Eylül Saldırıları öncesinde terör, bölgesel olarak mevcuttur. Ancak 11 Eylül sonrası terör uluslararası olarak görülmeye başlamıştır. Terör her ülke için farklı bir kavramdır. Türkiye'ye göre YPG, PKK'nın Suriye sınırlarındaki uzantısıdır. Ancak ABD, Türkiye-NATO çatısı altında partneri olmasına rağmen, bu aktörlere karşı Türkiye'nin takındığı tavrı takınmamış ve üstelik bölgesel iş birliği yapmıştır.

11 Eylül sonrası George W. Bush ulusa seslenerek, yeniden haçlı seferleri ilan ettiğini açıklamış ve Afganistan sınırları içerisinde bulunan "El-Kaide" terör örgütüne savaş ilan etmiştir. Afganistan yönetimine El-Kaide'yi teslim etmeleri yönünde seslenişte bulunmuştur. İslam'ı barış dini olarak betimleyen ve İslam'ı kullanarak terör faaliyetleri gerçekleştiren terör grupları olduğunu dile getirmiştir. Örneğin, ABD'de beyaz tenli bir kadının Müslüman olduğunu söylemesi terörist olabileceği şüphesini uyandırabilmektedir. Terör İslamofobiyi doğurmuştur. Başkan Bush, bir konuşmasında Tanzanya'nın da dahil olduğu birkaç ülkede ABD elçiliklerine saldırıların olduğunu ama tam olarak kimin saldırdığının bilinmediğini ancak El-Kaide adıyla bir örgütün bu

saldırıları gerçekleştirdiğinden bahsetmektedir. Afganistan içinde teşkilatlanmış ve ABD'ye saldırı düzenleyen bu örgütün dünya üzerinde güçlü bir ağa sahip olduğunu da söylemektedir. Konunun kesinlikle müzakereye tabii olmadığını, El-Kaide üyelerinin koşulsuz bir şekilde ABD'ye verilmesi gerektiğini belirten Başkan Bush "Ya bizimlesiniz ya da terörizmi destekliyorsunuz," diyerek rest çekmiştir. Bu söylem, terörizme karşı global bir savaşın deklarasyonu niteliğinde bir konuşma olmuştur.

Başkan Bush konuşmasında Afganistan'da bulunan teröristlerin teslim edilmesi gerektiğini aksi halde Taliban'ın da aynı şekilde cevap alacağını söylemiştir. İran ve Kuzey Kore gibi nükleer tehdit olan ya da olma yolunda ilerleyen bu ülkelerin yolunu değiştirmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Sonrasında Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında bu ülkeler müdahalelerle karşılaşmıştır.

NATO, 11 Eylül saldırısı sonrası ilk kez 5. maddeyi kullanarak müşterek savunma ile Afganistan'a müdahale etmiştir. Ancak Türkiye, sıcak çatışmaya girmeyeceğini belirtmiş, barış koruma faaliyetleri içerisinde bulunarak okul ve köprü gibi inşaatlar yapmıştır. Afganistan müdahalesi sonrası merkezi bir hükümetin kurulması önemliyken Peştun, Tacik, Hazara ve Özbek gibi azınlıklardan oluşan ülkede merkezi hükümetin oluşması pek mümkün görülmemiştir. ABD müdahalesinin başarılı olabilmesinin yolunun Afgan halkının desteğini almaktan geçtiğinin farkına varmıştır.

Sağlam bir parlamenter sistemin ardından merkezi bir otoritenin oluşması için polis ve askeri yapılanmanın merkezi hükümeti destekleyecek biçimde kurumsallaştırılması gerekmektedir. Hatta Taliban'a da merkezi hükümette bulunması yönünde teklif götürülmüştür. Aksi takdirde, ABD bölgeden çekildiğinde Taliban'ın bölgede tehdit olacağı düşünülmüyordu. Öngörüldüğü üzere, ABD bölgeden çekildikten sonra Taliban merkezi bir hükümet kurmuş ve yaptığı ilk işlerden biri kadınların haklarını almak olmuştur. Aşırı dinci ve şeriata dayalı bir toplum oluşturulmuştur. Bölgesel terörizm, kendi bölgesinde patlak veren ve o bölgede kalan bir terörizm faaliyetidir. İrlanda'da Kuzey ve Güney olmak üzere Anglikan ve Katolik olarak iki farklı grubun arasında çatışmalar yaşanmıştır. Başta silahlı bir mücadele mevcutken sonrasında silahlar bırakılmış ve güneyde Dublin merkezli İrlanda Cumhuriyeti, Kuzeyde Belfast merkezli Birleşik Krallık'a bağlı Kuzey İrlanda yönetimleri kurulmuştur. Kuzey İrlanda, Birleşik Krallık içerisinde kalmaya devam etmiştir.

Bir faaliyetin terör faaliyeti olarak tanımlanabilmesi için amacının siyasi olması gerekmektedir. PKK, yıllarca Türkiye içerisinde siyasi bir amaç için terör faaliyetlerinde bulunmuştur. İkinci koşulu olarak şiddet eylemi barındırmalıdır ve asimetrik bir aksiyon alınmalıdır. Beklenmedik anlarda aksiyon gerçekleşmelidir; toplumu korkutmalı veya topluma yönelik hedef alınmalıdır. Üçüncü koşul ise hedef tespitidir. Bu üç koşulu içerisinde bulunduran aksiyonlar "terör eylemi" olarak adlandırılmaktadır.

Dünyada uluslararası terör faaliyetleri, El-Kaide ile başlamıştır. 11 Eylül öncesinde de terör sol kanat ve sağ kanat üzerinden ilerlemiştir. Örneğin, Rusya'da komünizme karşı olan bir kadın, görevi başında olan polis memurunu öldürmüş ve mahkemede ben katil değilim, teröristim; bir amaç uğruna adam öldürdüm, para kazanmak için öldürmedim, buna göre cezalandırılmayım, şeklinde kendini açıklamıştır.

El-Kaide, küresel çapta terörizmin ilk örneklerinden birini tüm dünyaya göstermiştir. El-Kaide'nin oluşturduğu geniş bölümlere yayılan modüler yayılım, ülkeler arası bir şekilde sınır tanımadan bireyler ve gruplar üzerinden faaliyet göstermesini sağlamıştır. Muhammed bin Ladin'in 1931 yılında Suudi Arabistan'da "Saudi Binladin Group" isimli şirket işlevsel olarak da Hawala sisteminden yararlanarak herhangi bir ihtiyaç halinde şifreli şekilde belirtilen aksiyon için finansman sağladığına yönelik tartışmalar başlamıştır. Uzak Doğu'daki terör grupları, El-Kaide'nin aksine hiyerarşik bir yapıda değildir. Doğu Asya'da yer alan terörist gruplar, kendi örgütlenmelerinin merkezi idare kararlarını kabul etmekle birlikte idarenin dahil olmadığı faaliyetlere izin verilmemektedir. Uluslararası sistemde aşırı dinci örgütler, taşeron olarak başka terör gruplarına para karşılığı aksiyon yaptırabilmektedir.

Terör; aktörlerine, kullanılan silah tipine ve motivasyonuna göre kategorilere ayrılabilir.

Aktörlere Göre Terörizm

- **Devlet Terörü:** Devletlerin birinci elden yapmış olduğu terör faaliyetlerine verilen isimdir. 1980 yılında İngiltere hava sahasında imha edilen uçağın Kaddafi önderliğinde Libya'nın etkinliği olduğu öğrenilmiştir.
- **Devlet Destekli Terör:** Devletlerin, finans, silah veya eğitim yoluyla desteklediği terörist grupların yapmış olduğu faaliyetlere verilen isimdir. Rusya Federasyonu, Avrupa ülkelerinde yapılan terörizme finansman desteği sağlamıştır. Afganistan'ın Taliban ve El-Kaide'ye yapmış olduğu destek de başka bir örnektir.
- **Devlet Dışı Terör:** Herhangi bir devletle bağlantısı olmadan gerçekleşen terör faaliyetlerine verilen isimdir.

Kullanılan Silaha Göre Terörizm

- **Siber Terör:** Siber uzayda gerçekleşen terör faaliyetlerine verilen isimdir. ABD ve İsrail'in Stuxnet virüsü ile İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini öğrenme ve engelleme yönünde yaptığı siber saldırılar siber teröre örnektir. Türkiye'nin sağlık sistemini etkilemeye yönelik siber saldırı da örnek olarak verilebilir.
- **Biyoterör:** Biyolojik silahların kullanıldığı terör faaliyetine verilen isimdir. Küçük bir kibrit kutusunda bulunan biyolojik silahın sinema salonuna bırakıldıktan sonra geometrik oranda artması ve insanları enfekte edebilmesi örnek olarak verilebilir.
- **Nükleer Terör:** Nükleer silahların veya nükleer maddelerin kullanıldığı terör faaliyetine verilen isimdir.
- **Kimyasal Terör:** Kimyasal silahların kullanıldığı terör faaliyetlerine verilen isimdir. Suriye'de kullanılan sinir gazı örnek olarak verilebilir. Ayrıca Saddam Hüseyin'in İran-İrak savaşı esnasında kokusuz olan sinir gazını kullanması ve İran askerlerinin fark etmemesi sonucu 2-3 gün içinde korkunç ıstırapla ölmeleri örnek olarak verilebilir.

Motivasyona Göre Terörizm

- **Dini Terörizm:** Din yayma veya dini sebeplerle ezildiğini düşünme motivasyonu ile yapılan terör faaliyetlerine verilen isimdir.
- **Siyasi Terörizm:** Siyasi ezilme veya kendi fikrini benimsetme yönüyle yapılan terör faaliyetlerine verilen isimdir.
- **Sınıfsal Terörizm:** Sınıfsal olarak ezildiğini hissetmekten kaynaklı veya sınıfsal yükselme amacından ötürü yapılan terör faaliyetlerine verilen isimdir.

Terör faaliyetlerinin günümüz dünyasında engellenmesi daha kolay bir hale gelmiştir. Bilgisayarların ve teknolojik aletlere entegre

edilen patlayıcılar daha kolay fark edilebilmektedir. Örnek olarak, Suudi Arabistan'dan çok sayıda mürekkepli yazıcı alındığını fark eden MI6, elde edilen yazıcıların içine bakmış ancak bir şey bulamamıştır. Bir teknisyen incelemeye devam etmiş, mürekkep haznesinde bir kablo fark etmiş ve sonucunda patlayıcıya ulaşmıştır. Ayrıca günümüz dünyasında yüz tanıma ve mimik ve hareket takibi ile de güvenlik sağlanabilmektedir.

Aynı şekilde terör ekipmanlarına da ulaşmak çok kolay bir hale gelmiştir. Örneğin, 11 Eylül sonrası tartışmalarda gündeme gelen 1971 yazım tarihli "The Anarchist Cookbook" isiminde bir kitap, patlayıcı ve füzelerin nasıl yapılacağını anlatmaktadır. Bir zamanlar Hamas'ın kullandığı füzeler bu kitabın içerisinde anlatılan füzelerdendir. Ayrıca uçağa su dahi sokulamamasının sebebi, terör gruplarının su içerisine farklı kimyasallar karıştırma yoluyla terör faaliyetlerinde bulunma olayları yaşanmasıdır.

Terör faaliyetlerinin önceden tespiti her zaman mümkün olamamaktadır. Olayların gerçekleştikten sonra fark edilmesi, terörle mücadelede sıkça karşılaşılan bir durumdur. Fransa'da gerçekleşen stadyum basımı ve diskoda insanların katli gibi olaylar, Almanya istihbaratı takibinde silah parçası olacak malzemelerin parça parça Fransa'ya sokulmasının tespitinden sonra gerçekleşmiştir. Almanya istihbaratı Fransa'yı uyarma kararı olsa bu olay engellenmiş olabilirdi. Sonrasında, Avrupa Birliği üyesi ülkeler bu olayın ardından toplu istihbarat paylaşımında uzlaşma sağlamıştır.